

Bland ruiner och växter Tre bebyggelse lämningar vid Kvistberga gård

Arkeologisk särskild undersökning
Dokumentation av bebyggelse lämningar och
stenmur

Hubbo 78:1, 204, 205 & 206
Hubbo socken
Västerås kommun
Västmanland

Christina Svensson
Med bidrag av Josefina Sköld

Bland ruiner och växter

Tre bebyggelseämningar vid Kvistberga gård

Arkeologisk särskild undersökning
Dokumentation av bebyggelseämningar

Hubbo 78:1, 204, 205 & 206
Hubbo socken
Västerås kommun
Västmanland

Christina Svensson
med bidrag av Josefina Sköld

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009.

Omslagsfoto: Lindbergs soldattorp omkring år 1950.
Foto ur Ingegerd Karlssons privata samling.
Syren, foto Josefina Sköld.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

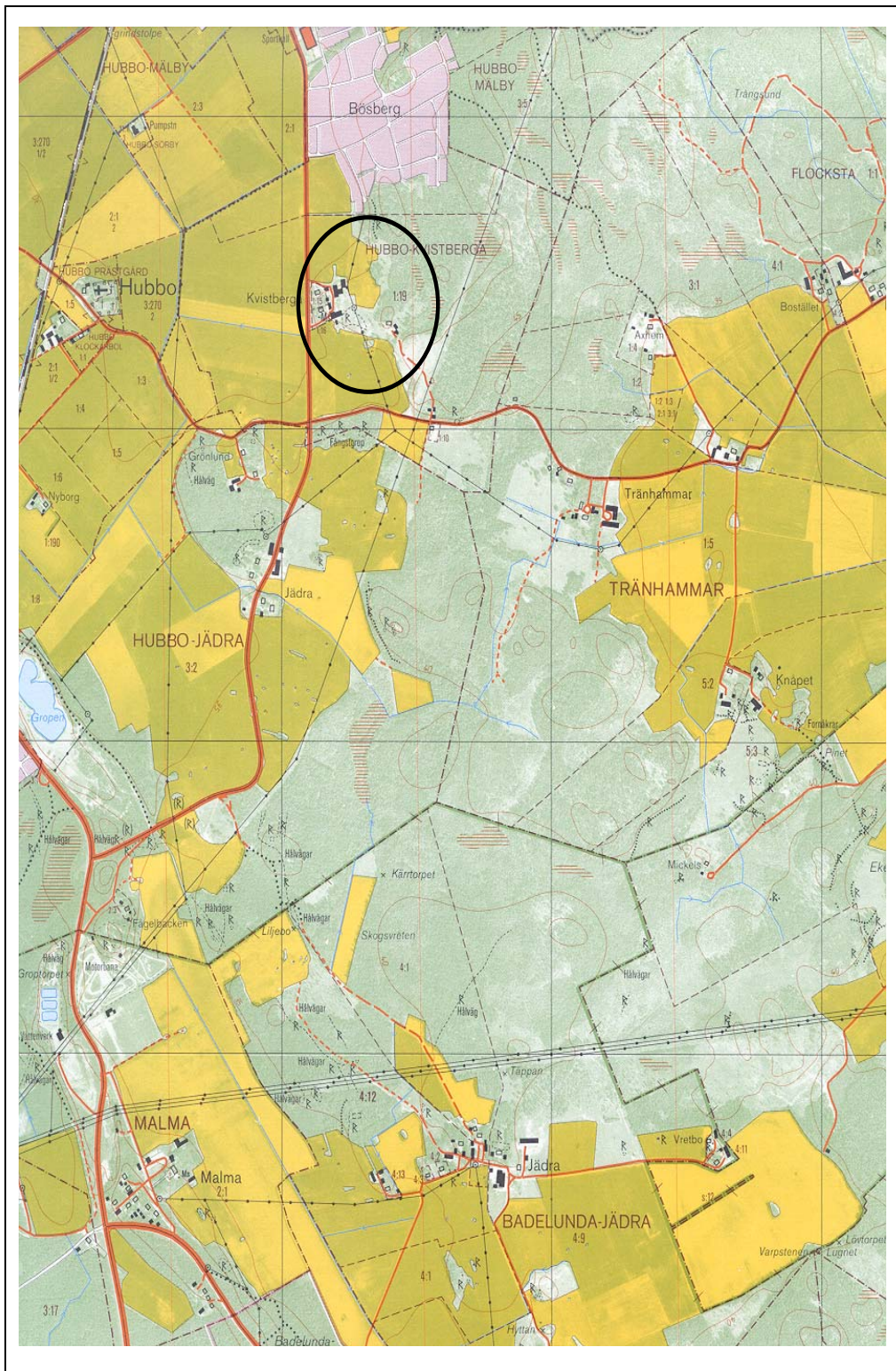
För detaljplan över Hubbo-Kvistberga gäller Copyright Lantmäteriförvaltningen Västerås stad.
Kopiering, digitalisering eller avritning av materialet är inte tillåtet utan överenskommelse med
lantmäteriförvaltningen. <http://www.vasteras.se/lmf>

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-85741-98-4

Tryck: Just Nu, Västerås 2009.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Bakgrund	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Tidigare arkeologiska undersökningar	8
Bland ruiner och växter.....	10
Torp	10
Torpen vid Kvistberga	11
Äldre kartor.....	12
Lindbergs soldattorp, Hubbo 204.....	16
Stenmuren Hubbo 205.....	22
Kulturväxter vid Lindbergs soldattorp och stenmuren	24
Hubbo 206	33
Kulturväxter vid Hubbo 206.....	35
Hubbo 78:1, Kvistberga 1:5	36
Kulturväxter vid Hubbo 78:1.....	40
Avslutning... och början?.....	42
Referenser.....	43
Kartmaterial	43
Arkivmaterial	43
Litteratur.....	44
Figurförteckning.....	45
Tekniska och administrativa uppgifter	45
Bilagor	46
Bilaga 1. Inventerade bebyggelselämningar.	46
Bilaga 2. Tabell över de inventerade objekten.....	47
Bilaga 3. Tabell inventerade växter.....	48
Bilaga 4. Teckenförklaring växternas symboler.....	49
Bilaga 5. Teckenförklaring bebyggelselämningarna.....	49

Figur 1. Undersökningsplatsens läge, markerat med en ring. Utdrag ur gula kartan Tillberga 11G:29. Skala 1:20 000.

Inledning

Med anledning av att Västerås stad planerade att bygga nya bostäder inom fastigheten Hubbo-Kvistberga 1:19, Hubbo socken, Västerås stad, har området enligt beslut från Länsstyrelsen varit objekt för arkeologiska arbeten under delar av 2005-2007. Denna avslutande arkeologiska särskilda undersökning berör tre bebyggelse lämningar och en stenmur belägna öster om Kvistberga gård.

Rapporten består inledningsvis av de formella krav som finns på en arkeologisk rapport, därefter följer en kort gemensam historik för området. Avslutningsvis kommer bebyggelse lämningarna presenteras enskilt med såväl grunder som växter. Dessa kapitel (sid 10-50) kan även fungera som vägledning vid vandringar i området. Syftet med uppdelningen är att rapporten ska kunna komma allmänheten till godo. På platsen etableras ett nytt bostadsområde och rapporten är tänkt att kunna användas som en historisk återblick över platsen.

Genom att nå kunskap om det nära förflutna och nya insikter om hur ting och miljöer påverkar och berör människor ger det nya perspektiv på den arkeologiska verksamheten och dess relation till det omgivande samhället.

Målsättning och metod

Målsättningen var att dokumentera bebyggelse lämningarna och stenmuren samt söka dess kulturhistoriska bakgrund. Uppdraget innefattar inmätning av husgrunderna och stenmuren med GPS, fotodokumentation, redovisning av äldre kartor, arkivmaterial och äldre foton med syfte att dokumentera lämningarna och presentera en kort historik över platsen.

För första gången i samband med en arkeologisk särskild utredning har en inventering av det biologiska kulturarvet kring bebyggelse lämningarna utförts. Detta med anledning av att Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (tidigare Västmanlands läns museum) sedan 2003 arbetat med projektet "Det biologiska kulturarvet" i samarbete med Skogsstyrelsen i Västmanland på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanland. Projektet finansierades av Riksantikvarieämbetet. Genom att använda flera olika källor till information om ett torp växer en mer komplex bild fram. Metoden har arbetats fram under tre projekt i olika delar av Västmanland; Lillhärads socken, Riddarhyttans socken och Tidö socken (Sköld & Åman 2004, Sköld & Åman 2005, Sjökvist & Sköld 2007). I projektet har en metod för att dokumentera torplämningar utarbetats, metoden kallas för *Syrenen i ruiner*. Metoden innebär att man använder flera olika sökvägar för att få fram information om ett torp; äldre kartor, fotografier, muntliga berättelser och arkivmaterial. Torpgrunden dokumenteras genom att den mäts in (digitalt eller manuellt), fotograferas och beskrivs. Det biologiska kulturarvet inventeras och identifieras. Växterna dokumenteras, såväl läge som eventuell historik kring växten, och dess läge noteras på planritningen. Den biologiska inventeringen har utförts av Josefina Sköld, biolog på Skogsstyrelsen i Västmanland. Under 2007 och 2008 har sju kurser "Syrenen i ruiner" genomförts i olika delar av Sverige under vilka metoden har lärts ut till personer som är intresserade av torpforskning (Sköld & Svensson 2008, Sköld & Svensson 2009).

Förfrågan om att göra en inventering av kulturväxter vid de tre torpen öster om Kvistberga gård framfördes till Länsstyrelsen i Västmanland av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen. Länsstyrelsen i Västmanland beviljade ansökan och Västerås stad, fastighetskontoret, bekostade uppdraget.

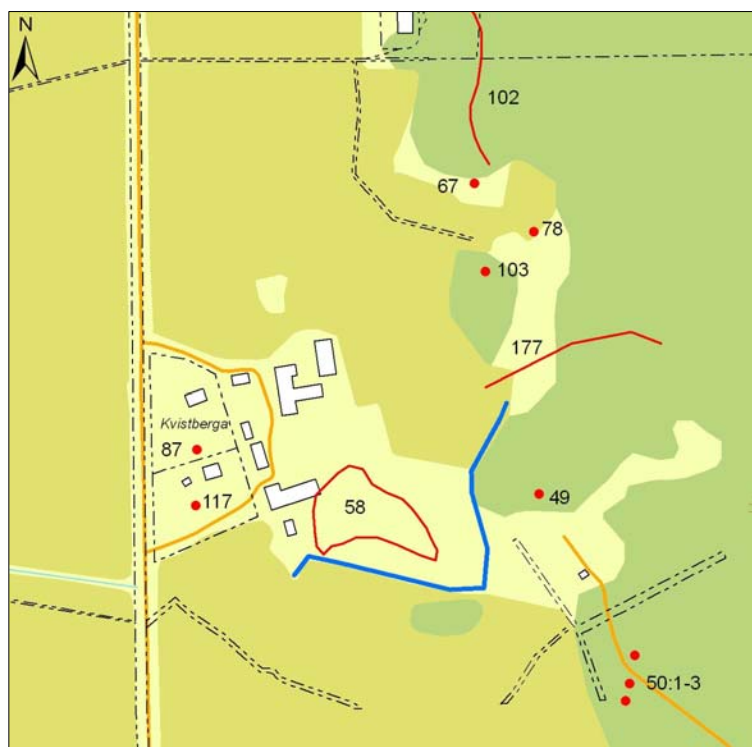
Bakgrund

Det arkeologiska arbetet vid Hubbo-Kvistberga 1:19 påbörjades av Västmanlands läns museum (VLM) med en utredning 2005 (Svensson 2007). År 2006 fortsatte arbetet av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) med en kompletterande särskild arkeologisk utredning (Svensson 2007) och en förundersökning (Svensson 2008). Utifrån resultatet modifierades detaljplanen delvis. En avslutande särskild arkeologisk undersökning utfördes under 2007 i form av en dokumentation av tre bebyggelse-lämningar och en stenmur. Resultatet av arbetet 2007 presenteras i denna rapport.

Topografi och fornlämningsmiljö

Kvistberga gård ligger omkring 35 meter över havet och är omgärdad av åkermark på varierande höjder. Österut tar obrukad mark vid och därefter skog. Det tidigaste historiska belägget för sockennamnet Hubbo är från år 1368, då det skrevs ”Hoo”. År 1371 ”De parochia Hoa” och år 1413 ”Hobo sokn” (Ståhl 1985). Namnet ”Hoe” härstammar troligtvis från den sjö med omkringliggande sankmarker som fanns i området öster om Hubbo kyrka.

Kvistberga gård ligger i en fornlämningsrik miljö med lämningar från stenålder fram till historisk tid (fig 2). Nordöst om Kvistberga gård finns en stensträng (Hubbo 102), som sträcker fram i nord-sydlig riktning. I skogsmarken finns stensättningar (Hubbo 67 & 103). Söderut finns ett gravfält bestående av 13 stensättningar (Hubbo 58) och på en höjd i skogen strax österut finns ett gravfält bestående av sju runda stensättningar (Hubbo 49). Öster om Kvistberga gård ligger ytterligare tre stensättningar (Hubbo 50). På kartan i figur 2 är även platsen för bebyggelse-lämningen Hubbo 78:1 markerad. På gården Kvistberga, i dag bestående av två fastigheter med bostadshus, samt ett område med ekonomibyggnader, finns på den södra tomten en minnessten (Hubbo 117). På stenen berättas om Isachs Petri född 1659. Det finns även uppgifter om lösfynd efter delar av tre skafthålsyxor (Hubbo 87).

Figur 2. Omgivande fornlämningar markerade med röda figurer, linjer och punkter. Utdrag ur Fastighetskartan, blad 11G 3j. Skala 1:5 000.

De registrerade fornlämningarna. Fornlämningens nummer finns i FMIS-registret (www.raa.se/fornsök).

Fornlämning nr, RAÄ	Typ
49	Gravfält
50:1-3	Stensättningar
58	Gravfält
67	Stensättning
78	Bebyggelselämning
87	Fyndplats: Delar av tre stenyxor
102	Stensträng
103	Stensättning
117	Minnessten
177	Hålvägssystem, avfärdat 2005

Figur 3. Dätid. Del av den häradsekonomiska kartan från 1905-11 över området som rapporten handlar om. Längst i norr ligger samhället Tillberga. Söder om Tillberga ligger Hubbo kyrka Prästgården. Öster om kyrkan, intill den nord-sydliga vägsträckningen, ligger Kvistberga gård. Gården och de tre torpen knyts ihop av en minde väg, den prickade linjen. Se även fig 4.

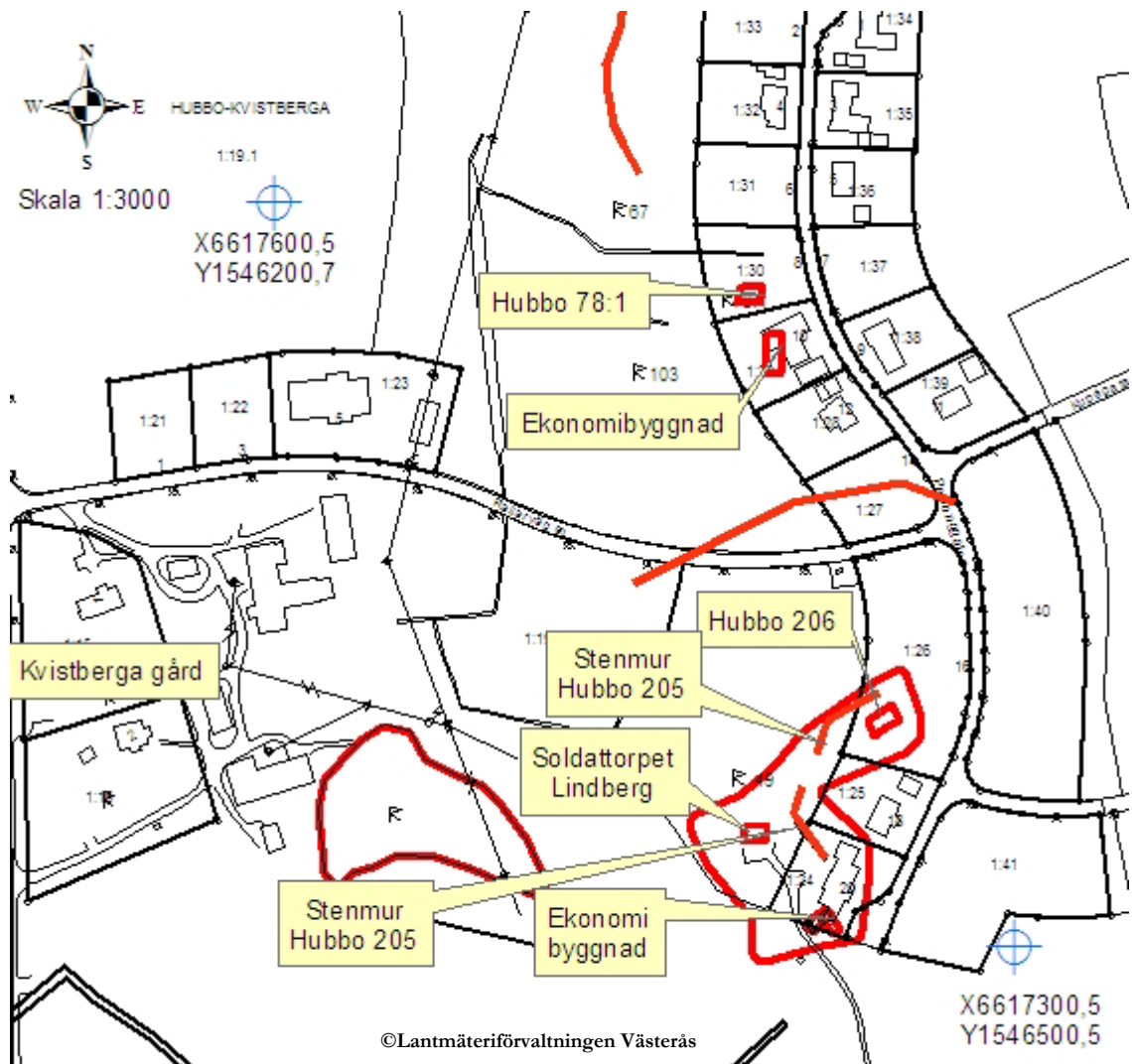
Tidigare arkeologiska undersökningar

Under 2005 utförde Västmanlands läns museum (VLM) en särskild utredning på platsen. Lämningar av förhistorisk boplatsskikt påträffades öster om Kvistberga gårds ekonomibyggnader samt kring bebyggelselämningen (Hubbo 78:1). En källa, odlingsrösen, del av en stenmur, och en möjlig bebyggelselämning påträffades. Invid två platser med registrerade stensättningsliknande lämningar (Hubbo 67 & 103) konstaterades lämningarna vara stensättningar, dessutom framkom ytterligare två stensättningar invid dem på båda platserna. I det södra området framkom förhistoriska lämningar i de nordöstra och sydöstra delarna i form av kulturlager, stolphål, en ränna och en härd (Svensson 2007).

2006 fortsatte Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen arbetet med en kompletterande särskild arkeologisk utredning på ett 27 000 kvm stort område. Ytterligare en bebyggelselämning lokaliserades (Hubbo 206) och en stenmur (Hubbo 205), men inget av förhistorisk karaktär påträffades (Svensson 2007). Samtidigt fortsatte arbetet med en förundersökning under vilken inga förhistoriska lämningar påträffades. I det östra området drogs fem schakt kring bebyggelselämningen (Hubbo 78:1). I schakten framkom anläggningar, som efter undersökning, visade sig vara av historisk karaktär, detsamma gällde för framkomna fynd. Norr om torpet framkom rest efter en möjlig brunn. Söder om bebyggelselämningen påträffades syllstenarna till den ekonomibyggnad som är markerad på den häradsökonomiska kartan från 1907 (fig 37) (Svensson 2007).

I april 2008 utförde KM en förundersökning i form av schaktningsövervakning med anledning av anläggandet av ett dagvattenmagasin och en dikesbreddning i anslutning till ett gravfält (Hubbo 58) och boplatsskikt (Hubbo 200 & 202) söder om Kvistberga gård på uppdrag av Västerås. En husgrund från historisk tid dokumenterades, vilken delvis hade berörts av schaktningsarbetet. En intilliggande härd daterades till vendeltid genom ¹⁴C-analys (Åhlström 2008).

I närområdet har flera arkeologiska undersökningar genomförts, varav flera i samband med att Mäljarbanan byggdes. Arkeologikonsult utförde undersökningar vid Fågelbacken cirka två kilometer sydväst om Kvistberga. En boplatsskikt med omkring tusen anläggningar påträffades av vilka rester efter bland annat nio hus kunde identifieras (Hubbo 147) (Lekberg 1996).

Figur 4. Detaljplan över det nya bostadsområdet Hubbo-Kvistberga. Till vänster ligger Kvistberga gård. Omedelbart norr om gården är en ny väg över gårdet österut, Rallarvägen. Den leder fram till Perronggatan utmed vilken platserna för samtliga tre torp i denna rapport är belägna. Norr om kartbilden ligger samhället Tillberga. Skala 1:3000.

© Lantmäteriförvaltningen Västerås stad. Copyright Lantmäteriförvaltningen Västerås stad. Kopiering, digitalisering eller avritning av materialet är inte tillåtet utan överenskommelse med lantmäteriförvaltningen.

Bland ruiner och växter

Vi ska nu börja vår historiska resa för att se vad arkivstudier, fotografier, äldre kartor, intervjuer och växter kan ge oss för ledtrådar kring de tre torpens historia. Inledningsvis berättas kort om innebörden av begreppet torp. Därefter presenteras de tre torpens historia gemensamt utifrån äldre kartor. Därefter presenteras torpen och stenmuren separat med olika fakta som varit möjligt att erhålla via kartor, fältarbete, arkivstudier och intervjuer.

Torp

Innebörden av torp har varierat under historien. På 1500-talet och i början av 1600-talet avsåg ordet torp ofta en mindre enhet, ett familj jordbruk, som tagits upp på en äldre bys eller gårds utmarker. Torpet kunde även etableras på allmänningssmark och utgjorde grunden för torparfamiljens försörjning. Till torpet hörde små åkrar och täppor. Under 1500-talet såg man positivt på dessa nybyggen, ju fler som kunde försörja sig desto bättre (Elgeskog 1945). Landet behövde hämta sig efter den medeltida agrarkrisen som följde på digerdöden vid mitten av 1300-talet. Under stormaktstidens 1600-tal blev det angeläget att bevara skogarna för att säkerställa ved till järnbruk och andra framväxande näringar. Många torp kom då att skattläggas eller rivas. De stora skattebefriade säterierna hade många torp, detta för att knyta till sig arbetskraft. Torparna på säterierna var fria från utskrivning till armén.

På slutet av 1700-talet fick bönderna rätt att disponera allmänningarna och nya torp etablerades ofta långt från huvudgården. 1827 infördes förordningen om *laga skiftet* i Sverige. För att effektivisera jordbruket lades de splittrade åker- och ängstegarna samman till större brukningsenheter, gårdar flyttade ut från bykärnorna och den samfällda marken delades. Bönderna behövde ny mark för bebyggelse och odling och torpmarken blev attraktiv. En stor del av torparna blev då istället anställda på gårdar eller begav sig mot städernas industrier. På 1860-talet fanns över 100 000 torp i Sverige och torparna var landets näst största befolkningsgrupp, endast bönderna var fler.

Torparna betalade arrende till huvudgården för att de fick använda ett stycke mark att bo på och lite mark att bruka. Arrendet kunde betalas i form av dagsverken på gården eller också bestå av olika naturaprestationer som att leverera kol, hugga skog eller plocka lingon. Arrendet kunde också betalas med pengar, så kallad torpskatt. Hur många dagsverken som skulle göras beslutades i ett torpkontrakt. Det var vanligt att torparen utförde en del av sina dagsverken när gården hade behov av arbetskraft. Det kunde till exempel vara under den intensiva skördeperioden. När torparen inte hade dagsverksuppdrag på gården fanns möjlighet att arbeta åt andra uppdragsgivare. Om till exempel en väg skulle byggas i trakten kunde torpare rycka in och tjäna pengar. Torparna var en rörlig och flexibel arbetskraft, samtidigt som de hade sitt torp och sina dagsverken att sköta.

Många torp benämns efter sin funktion. Dagsverkstorp innebar vanligtvis att brukare främst gjorde dagsverken hos jordägaren. Om torpets brukare främst levererade arrende i form av naturprodukter, kunde torpet få namn därefter. Exempel är Kolarstugan där brukaren kolade och levererade kol, Skogshuggarkojan, där man skötte och högg skog. Fiskartorpet var torpet där fiskaren bodde och som ofta levererade arrende i form av fisk. Soldattorp uppfördes som bostäder för kronans indelta soldater. Bönderna svarade för uppförande och underhåll av soldattorpet i sin rote. En rote bestod av två till fem intilliggande gårdar. Detta förekom från slutet av 1600-talet till slutet av 1800-talet. Det går alltså ofta att hitta en ledtråd till torpets

ekonomi i dess benämning. Runt större gods och gårdar kan behovet av arbetskraft påverkat antalet torp. Även större bruk med behov av arbetskraft kan ha tillåtit mycket nyetablering. 1943 blev det förbjudet att betala med dagsverken och torpinstitutionen upphörde (Bäck 1992). Torparen fick ofta möjlighet att i stället arrendera platsen.

Backstugan var namnet på de minsta jordupplåtelseerna. Vanligtvis bestod det av en stuga och ett mindre potatis- och källand. Backstugorna hade färre prestationsskyldigheter till jordägaren än torparen (Wohlin 1908). Personerna som bodde i backstugor var ofta hantverkare. Stugan kunde också vara ett så kallat undantag, en plats för den äldre generationen att bo i när barnen tagit över torpet eller gården. De betalade för tomten med pengar eller arbete.

En gård var en större enhet än ett torp. Gården var skattlagd och mantalssatt. Ägarna av en gård gjorde inga dagsverken eftersom de själva ägde sin gård. Gårdsägarna kunde även ha årsvis anställda, så kallade statare. De fick sin lön i form av mat och husrum, stat. Statarsystemet fick sitt genombrott under början av 1800-talet och avskaffades 1944.

Storleken på ett mantal grundades på ett normalstort jordbruk, anpassat för en familj. Storleken på ett mantal har varierat beroende på var i landet man befunnit sig. De torp som växte sig allt större kom att mantalssättas och blev då i praktiken en gård.

Torpen vid Kvistberga

På den häradsekonomiska kartan från 1905-11 syns Kvistberga gård och de tre torpen, se figur 5. Endast ett av torpen har ett namn, *Lindbergs torp* (Hubbo 204). De andra två torpen benämns i denna rapport med deras fornlämningsnummer ”Hubbo 78:1” och ”Hubbo 206”. De är belägna inom en radie på ungefär 200 meter. Kvistberga gård med samlad bebyggelse ligger i väster på kartan. I skogsbrynet längst i norr ligger Hubbo 78:1. I skogen söder om denna ligger Hubbo 206 och ytterligare något åt sydväst ligger Lindbergs torp. På denna karta syns en stig (en prickad linje) mellan samtliga torp och Kvistberga gård.

Figur 5.
Häradsekonomiska kartan från 1905-11. Texten förklarar var Kvistberga gård och de tre torpen är markerade. På kartan framgår att byggnaderna ligger ganska nära varandra och att det fanns en stig mellan dem.

Äldre kartor

Genom att studera äldre kartor går det att få fram en hel del information om en plats. Det går till exempel att se hur många byggnader det fanns, hur stora åker och äng var, hur staket, stenmur och vägar löpte. Kartor är daterade och på så vis ges ett datum på hur det såg ut vid en viss tidpunkt. Namnen är ofta utsatta likaså skog, berg och större stenar.

Följande kartor har studerats via Lantmäteriers hemsida www.lantmateriet.se

Typ av karta	År	Akt	Figur
Geometrisk avmätning	1706	T19-9:1	6
Karta	1765-66	19-HUB-14	Ingen figur
Storskifteskarta	1774	T19-9:4	7, 11
Generalstabskartan	1839	Sala J243-83-1	8
Laga skifteskarta	1897	19-HUB-72	9, 12, 17, 33, 37
Häradsekonomska kartan	1905-11	J112-83-22	3, 5
Ekonomiska kartan	1962	Hubbo J133-11G3j63	10

Figur 6. Geometrisk avmätning från år 1706.

Den äldsta kartan är en geometrisk avmätning från år 1706 (fig 6). Gården benämns då *Qvistberga* och syns i kartans nordvästra del numrerad med 1 och består av ett antal byggnader. Åkrarna är markerade i grått och mellan dem finns gärdesgårdar och vägar. Öster om gården finns uppstickande berghällar och träd som markerar skog. I kartans sydöstra del, strax utanför gärdesgården finns två mindre markeringar för byggnader numrerade med 4. Den västra bör vara bostadshuset, och öster om denna finns en mindre byggnad, troligtvis en ekonomibyggnad. Detta beskrivs i kartans teckenförklaring som ett torp och är markerat på platsen för Lindbergs torp. Nästa karta är en enkel uppritning från 1765-66 över ägora (ej med i denna rapport). Även på denna finns torpet markerat med två byggnader på samma plats som tidigare.

Figur 7.
Storskiftes-
karta från
1774.

Kartan ovan är från storskiftet 1774 (fig 6). Förordningen om storskifte påbörjades 1757 med syfte att sammanlägga de många små tegarna till större enheter. På storskifteskartan framgår att dagens åkermark kring Qvistberga gård var uppodlad redan 1774. För torpets del har en förändring skett enligt kartan. Byggnaderna utgörs nu av ett bostadshus till öster och en längre byggnad, troligtvis en ladugård, väster om denna. Kring torpet har en mindre bit mark som tillhör torpet markerats gult.

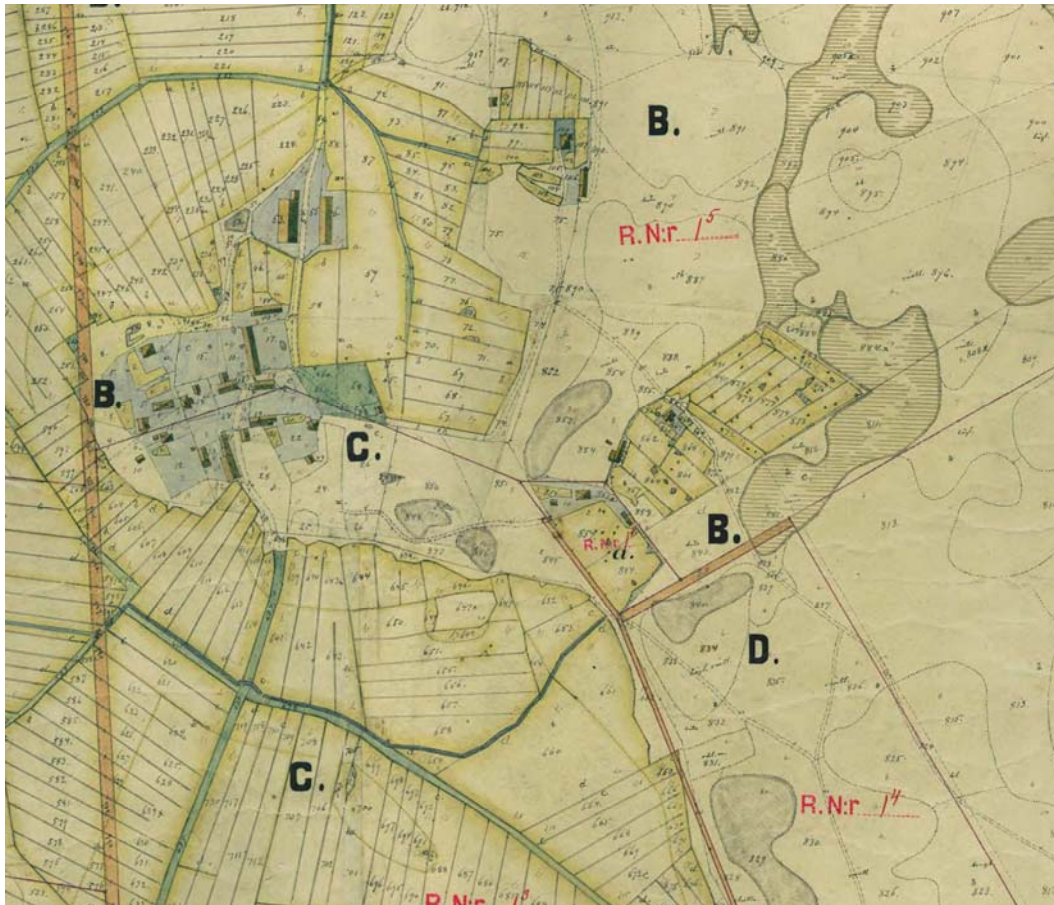

Figur 8. Generalstabskarta från år 1839.

Generalstabskartan från 1839 visar främst topografi, bebyggelseikoner och namn (fig 8). Gården benämns här *Qvistberga* och utgörs av fem symboler för byggnader. Torpet finns markerat, fortfarande utan namn. Anmärkningsvärt är att torpet vid Qvistberga inte är markerat med "T", (torp) eller "ST" (soldattorp) utan endast med namn. Från landsvägen i söder går en stig till torpet som försätter västerut till Qvistberga gård. Nordöst om torpet finns en liten svag markering för en byggnad, det bör vara torpet Hubbo 206.

Laga Skifteskartan från 1897 är detaljerad och här går att hämta mycket information om platsen (fig 9). Laga skiftesreformen genomfördes i Sverige med början år 1827.

I samband med laga skiftet flyttades många bostadshus till den nya tilldelade jorden. Att genomföra laga skiftet tog tid, lantmätaren kom ut och mätte upp ägorna, det skulle värderas och delas rättvist. För Qvistbergas del påbörjades laga skiftesprocessen den 28 december 1896 (T19-9:4). Det var fyra hemmansägare som skulle komma överrens. På kartan är samtliga tre torp markerade, här syns alltså Hubbo 78:1 för första gången i kartmaterialet. Kring bebyggelsen är allt noga uppritat, åkrar, ängar, skog, berg mm. Den 4 juli 1898 avslutades laga skiftesprocessen vid Kvistberga.

Figur 9. Laga skifteskarta från 1897. Kvistberga gård syns till vänster, mellan bokstav **B** och **C**. Hubbo 78:1 syns överst på kartan, strax nordväst om den röda texten **R. Nr 1:5**, vilken är fastighetsbeteckningen. Söder om denna finns en fastighetsbeteckning för Lindbergs soldattorp, **R. Nr 1:8**. Anmärkningsvärt är att Hubbo 206, strax nordöst om Lindberg soldattorp finns markerat som byggnad men utan fastighetsbeteckning.

Häradskartan från 1905-11 har vi redan mött i figur 5. Den kartan är ritad några år efter Laga skiftet och innehåller till stor del samma information, om än mindre detaljerat. Värt att notera är att gården nu stavas *Kvistberga*. Vägen väster om gården, Kvistbergavägen, till och från Tillberga, är en allé.

Avslutningsvis ska den ekonomiska kartan från år 1962 ge oss ledtrådar om platsens historia (fig 10). Gården Kvistberga är här indelad i två fastigheter. Lindbergs torp benämns med fastighetsbeteckningen 1:8 och där finns ett bostadshus markerat med en vit kvadrat. Söder om denna finns ytterligare två byggnader markerat med svarta kvadrater, vilket symboliserar ekonomibygnader. Till torpet finns en mindre väg från söder. På platsen för Hubbo 78:1 finns på denna karta endast en uppgift om att det är platsen för fastigheten 1:5, det finns alltså inga byggnader där år 1962. Hubbo 206 är inte markerat alls.

Figur 10. Ekonomiska kartan från år 1962.

Kartorna ger en första förklaring till platsens bebyggelse- och brukningshistoria, men speglar inte de ständiga förändringar av byggnadernas utseende, lägen, funktioner som en plats genomgår tack vare sina brukare. Låt oss nu gå vidare med ett torp i taget och söka efter deras historia i flera källor.

Följande källor har används:

Källa	Berättar om tiden	Var/vem
Kartor	1706-nutid	Lantmäteriet
Husförhörslängder	1764-1890	Landsarkivet i Uppsala
Äldre Lagfartsbok	1833-1915	
Fastighetsboken	1915-nutid	
Intervjuer och fotografier	1900-talet och fram till 2009	Birgitta & Mauri Jähmänen Ingegerd Karlsson
Soldatregistret i Västmanland	1714-1879	Ulla Sköld

Lindbergs soldattorp, Hubbo 204

På den geometriska kartan från 1706 finns torpet och en mindre byggnad öster om bostadshuset markerade strax öster om gränsen mellan de odlade ytorna och skogen (fig 6). Platsen omnämns i Notarum Explicarum (kartans teckenförklaring) som ”*kneckettorpet*”, redan 1706 tjänade torpet alltså som bostad åt en soldat. Platsen beskrivs vidare ”*No 4... ingen åker eller äng ifrån Byn finns...*”. Av den korta beskrivningen kan antas att det till torpet inte hörde någon åker eller äng.

Under indelningsverkets dagar föll ansvaret på att bygga och underhålla ett soldattorp på varje rote. I fallet med den indelta armén skapades rotar bestående av två till fem hemman (ett hemman motsvarar ungefär en gård) vilka själva skaffade en soldat och underhöll denne med torp och extra stöd. Inkomster från gårdarna kom då omsättas till lön åt en soldat. Ett soldattorp skulle enligt arméns stadga vara 8×4 meter stor, men många torp har utökats och förändrats med tiden (Eriksson 1995). Grunderna efter Lindbergs torp är 8×5 meter.

Från år 1710 finns uppgifter om de anställda soldaterna vid Qvistberga rote i *Soldatregistret i Västmanland* (SRVm). Korpral Olof Bossberg antogs i maj 1710. I soldatakten finns noterat att hans yrke var skomakare. De antagna soldaterna fick ändra efternamn till det soldatnamn som hörde till torpet och tjänsten, Olof hette tidigare Olsson. Olof Bossberg hamnade i fångenskap i Danmark och hans plats fylldes därför av Per Bossberg (tidigare Matsson). I augusti 1719 kom Olof Bossberg tillbaka till Kvistberga efter sin tid i fångenskap. Per fick då flytta till en annan rote. 1721 avskedades Olof Bossberg, tiden i Danmark hade varit besvärlig och i noteringarna står att Olof ”*har torrvärk och hufvudsvag Casserat*”. Torrvärk är olika typer av gikt, reumatisk värk eller ledvärk. Att vara *hufvudsvag* var att ha ett svagt förstånd. Per Bossberg antogs i roten igen 1721. Per begär avsked och beviljas underhåll 1741. Per ser då illa och har värk i benen, men först vid 84 års ålder flyttar han till sin son i Tillberga. 1742 tjänstgör Korpral Abraham Jacob Bossberg (tidigare kallad Unge). Han avskedas och tar tjänst på galären von Löwen. I mars 1743 anställs Korpral Mats Bossberg (tidigare kallad Holmberg). Han dör av okänd orsak efter bara fyra månader. I november 1743 anställs Korpral Erik Bossberg (f. 1714, tidigare kallad Janson Duva). Erik tjänstgör bland annat i Pommern och Rügen. Efter 14 år avskedas han år 1758 i Stralsund, han var då 45 år gammal (SRVm).

Nästa karta torpet finns markerat på är en enkel uppritning från 1765-66 (ej med i denna rapport) även på denna finns torpet markerat med två byggnader på samma plats som tidigare.

Näste man på plats i soldattorpet är Nils Bossberg (f. 1733, tidigare kallad Jansson) med hustrun Brita Olsdotter (f. 1725). De får tre barn. Nils tjänstgör under 13 år och tjänstgör även han i Stralsund. 1773 flyttar familjen till Badelunda socken (SRVm).

På storskifteskartan från 1774 är Qvistberga by uppmätt och avritad (fig 6). På kartan från 1774 framgår att bönderna Per och Anders Jansöner och Herr Evenhielms med hjälp av lantmätaren skiftade Qvistberga by. På kartan är byggnader och markslag omsorgsfullt inritade. I skogsbrynet strax utanför gränsen mellan odlad mark och skogen finns ett bostadshus och en ladugård väster om den markerad (fig 11). På kartan finns beskrivningar till vad som avtecknats. Platsen benämns ”N”. Kring byggnaderna är ett inhägnat gulmarkerat område delat i en nordlig och en sydlig del. Den norra delen, med byggnaderna, är numrerad med ”10”. Den södra delen är markerad med ”13”.

Figur 11. Detalj av Storskifteskartan från 1774. Se förklaring i tabellen nedan.

Förklaring till indelningen på storskifteskartan i figur 11.

N	"Skogen, tillika med Soldate Torpets täppa, samt bagarne vid de andra torpen är till inneholl..."
10	"Halva täppan vid Soldate Torpet"
13	"Halva täppan vid Soldate Torpet"

1775 anställs korpral Per Lindberg/Bossberg. Per kom från Dalarna och hette tidigare Karlsson. Per begär 1777 att få heta Lindberg, det beviljas och därmed byter soldattorpet namn till Lindbergs. Per tjänstgör under 31 år och avskedades 1806. Han har då svag syn och hörsel samt är sjuklig (SRVm).

På laga skifteskartan från 1897 är platsen markerad med ett bostadshus, en ladugård sydöst om denna och en mindre byggnad i väster (fig 12). Mellan 1774 års karta och 1897 års karta har alltså den längre ladugården väster om bostadshuset försvunnit och en ny byggnad tillkommit sydöst om bostadshuset. På 1897 års karta syns även en avlång byggnad nordöst om bostadshuset, denna finns inte heller med på 1774 års karta. Denna byggnad bör vara någon typ av ekonomibyggnad. Det är svårt att avgöra om den hört till Lindbergs soldattorp eller till Hubbo 206, kanske brukades byggnaden gemensamt.

Förklaring till indelningen på laga skifteskartan i figur 12.

844	Åker i Soldatens vret
845	Hagmark med bete
854	Hagmark, växtlig
855	Hagmark, växtligt Backe och husplats vid Soldattorpet (Här finns en jordkällare)
856	Planteringsland vid Soldattorpet
857	Åker vid Soldattorpet
859	Åker
859	Backe i Fredrikssons vret

Figur 12. Detalj av laga skifteskartan från 1897.

Efterföljaren blir Isak Lindberg (tidigare kallad Karlsson). Isak blir skjuten 1814. Till torpet kommer sedan Per/Petter Lindberg (tidigare kallad Bergqvist). Per tjänstgör under 23 år och begär och får avsked 1839. Han har då *"tjent väl och anmäles till underhåll på expectance"* (lön i väntan på ny tjänst eller pension)(SRVm). I husförhörslängden från 1833 finns uppgifter om att efterträdande soldat Johan Erik Lindberg (f. 1820, tidigare kallad Hägg) från Tortuna också bor på torpet med sin hustru Anna Maria Nordmark (f. 1820). Johan Erik anställs 1840. I husförhörslängden från 1845 har Johan Erik och hans familj antecknats före äldste soldaten Lindberg och hans familj. Johan Erik tjänstgör under 29 år, bland annat i Grisslehamn. Även han har *"tjent väl"* och får underhåll 1869.

På 1870-talet kommer ett "nytt" bostadshus till platsen (muntligen Karlsson & Jähmänen). En fastighet flyttas från Västerfärnebo socken till denna plats och tjänar som soldattorp. Troligtvis var den äldre stugan på plats i så dåligt skick att det inte längre gick att reparera den utan den ersattes istället med en ny byggnad. Efterföljande nio år tjänar Gustaf Adolf Lindberg (f. 1849, förut Wallin) från Kolbäck som soldat på platsen. Han tjänstgör bland annat i Carlsborg. År 1879 antas Carl Alfred Lindberg (f. 1858, förut Pihlstrand) från Badelunda. Soldaten är fortfarande i tjänst 1885, det sista året som arkivmaterialet finns filmat (SRVm).

På den häradsekonomiska kartan från 1905-1911 (fig 5) finns torpet, en byggnad sydöst om denna samt en mindre byggnad väster om bostadshuset markerat, vilket bör vara samma byggnader som syns på laga skifteskartan (fig 12).

Den 6 februari 1909 såldes torpet till torparen Carl Johansson, platsen benämns Kvistberga 1:8. Säljare var de fyra delägarna i Kvistberga soldattorps jord, en av dem var Hans Larsson på Kvistberga 1:5. Lagfart söktes 1909 men beviljas först 1927 i samband med de nya ägarna Rikard Eriksson och hans hustru Kristina Eriksson, född Jonsson (Fastighetsboken). Rikard och Kristinas dotter Anna Viktoria gifter sig med

John Karlsson och får två barn Gunnar (f. 1925) och Gunhild (f. 1928). Sonen Gunnar gifter sig med **Ingegerd** (f. Axberg) och från 1945 bor även de i torpet. Anna Viktoria blir änka 1930 och år 1947 köper hon fastigheten av sin far. Gunnar och Ingegerd får fyra barn, en av den är **Birgitta**. Gunnar arbetade för Statens Järnvägar vid Tillberga station och Ingegerd arbetade på affären i Tillberga. Stugan hade två våningar, ett rum och kök på bottenvåningen och detsamma på övervåningen. 1948-50 installerades vatten och toalett, el fanns sedan tidigare. Gunnar och Ingegerd bor på platsen till 1965 då de flyttar in till det nybyggda moderna villasamhället Hökåsen närmare Västerås. Torpet hyrs ut under flera år. 1976 köpte Gunnar och Ingegerds dotter **Birgitta** och hennes make **Mauri Jähmänen** torpet som sommarstuga. Birgitta och Mauri sålde torpet 1980. Då var stugan sliten, Mauri och Birgitta minns att taket hade börjat läcka.

Lagfarten förklarades vilande och Västerås stad återopade förköpsrätt till tomten och kommunen blev ägare i december 1980. Platsen hyrdes därefter ut till privatpersoner. Slutet för Lindbergs torp kommer i början av 2000-talet då Västerås brandkår vid två tillfällen under kontrollerade former bränner ned torpet och uthusbyggnaderna i övningssyfte. Flygfotografiet i figur 13 nedan visar en vy över soldattorpet Lindberg. Längst till vänster är bostadshuset som vid denna tidpunkt är nyrenoverat. Till höger om denna är uthuset med garage i norr med plats för en bil. I den södra delen bodde kalkoner, höns och grisar. Längst ned i bild syns tvättstugan och norr om den ligger brunnen. Jordkällaren låg väster om bostadshuset. Den öppna marken framför bostaden och bakom uthusen har varit odlingsmark eller hagmark sedan 1774. Ingegerd och Birgitta minns att Gunnar hade sin täppa väster om bostadshuset, där odlade han ärtor. Ytan väster om bostadshuset har alltså varit trädgårdsland minst sedan laga skiftet 1897 (jmf fig 12).

I samband med detta projekt har personer med anknytning till torpen eftersökts. Till slut hittades personer som ägt och bott i Lindbergs soldattorp. I Västerås fanns **Ingegerd Karlsson** och hennes dotter **Birgitta** och maken **Mauri Jähmänen**. Under en förmiddag intervjuades de om soldattorpets 1900-talshistoria. De lånade även ut ett fotografi (fig 13).

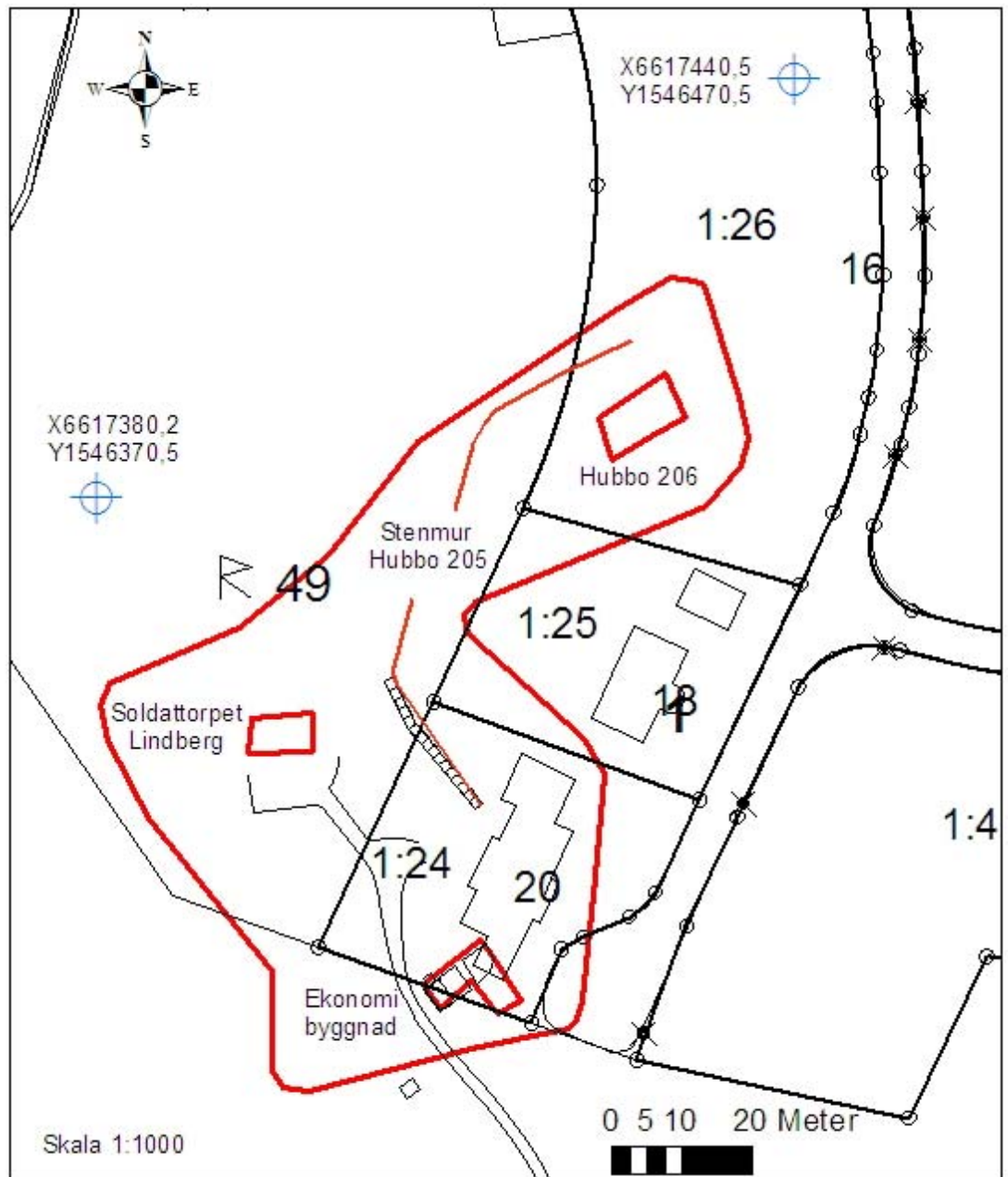
Figur 13. Soldattorpet flygfotograferat omkring år 1949-50.

Under vilken period har då Lindbergs soldattorp brukats enligt de uppgifter som varit möjligt att få fram? Lindberg soldattorp har brukats åtminstone sedan 1706, eftersom husen då finns markerad på en karta. Vi vet också att torpet eldades ned i början av 2000-talet.

I samband med de arkeologiska arbetena på platsen under 2006 och 2007 påträffades grunderna efter samtliga tre byggnader på fotografiet ovan (Bilaga 1-2). Det var endast låga grunder kvar i ängsmark. Ytterligare en utbyggnad hade tillkommit öster om tvättstugan.

*Figur 14.
Platsen för
Lindbergs
soldattorp
fotograferat från
sydöst år 2007.
Närmast i bild
syns stenmuren
täckt av humle.
I mitten av
bilden skymtar
spismursröset.*

© Lantmäteriförvaltningen Västerås stad

Figur 15. Detaljplan över de nya fastigheterna Hubbo-Kvistberga 1:24 (Perronggatan 20), 1:25 (Perronggatan 18) och 1:26 (Perronggatan 16). Markerat med rött är området med bebyggelseämningar; Lindbergs soldattorp och dess ekonomibygnad, Hubbo 206 och mellan dem stenmuren. På denna karta framgår att grunden efter Hubbo 206 och del av norra stenmuren ligger på Perronggatan 16. Ekonomibygnaden efter Lindbergs soldattorp samt del av den södra stenmuren ligger på platsen för Perronggatan 20. I samband med nybyggnation har stenmuren flyttats och ligger i den västra sträckningen av fastighetsgränsen. Skala 1:1000.

© Lantmäteriförvaltningen Västerås stad. Copyright Lantmäteriförvaltningen Västerås stad. Kopiering, digitalisering eller avritning av materialet är inte tillåtet utan överenskommelse med lantmäteriförvaltningen.

Stenmuren Hubbo 205

Öster om Lindbergs soldattorp finns en stenmur som sträcker sig norrut och passerar och avslutas nordväst om grunderna efter torpet Hubbo 206. Stenmuren avgränsar torptunet från odlingsmarken österut (se bilaga 1, symbol B & D).

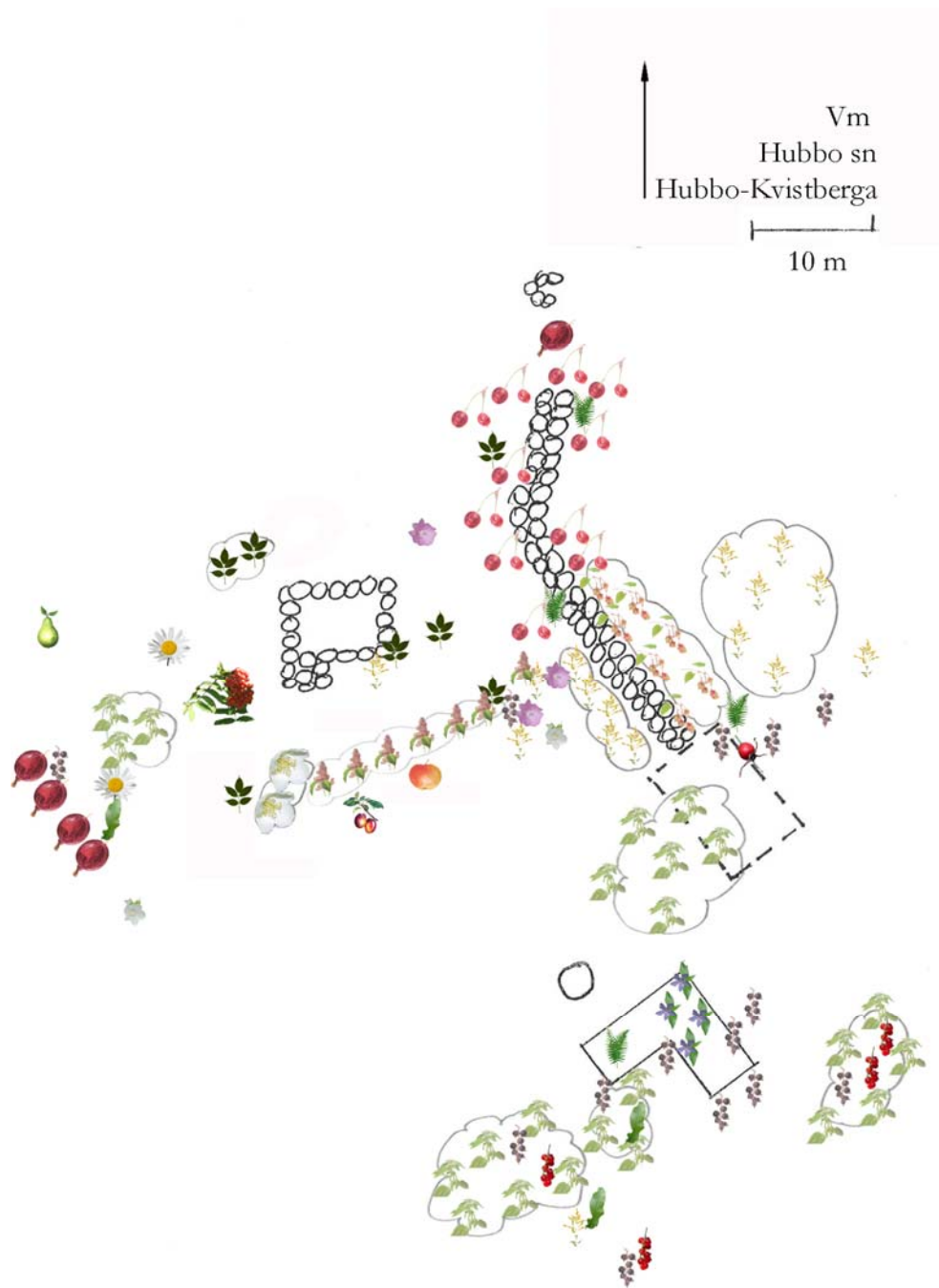
På laga skifteskarta från 1897 är stenmurens inritad (fig 17). Stenmuren upphör under en sträcka av cirka 14 meter mellan soldattorpet och Hubbo 206, den platsen är på kartan markerad med en byggnad. I samband med fältarbetet påträffades inga spår efter denna byggnad. Troligtvis var det någon typ av ekonomibyggnad, kanske för djur och foder. Vid stenmurens avslutning i norr passerar en väg i nordväst-sydöstlig riktning.

Figur 16. Stenmuren fotograferad från norr år 2007.

Figur 17. Detalj av laga skifteskarta från 1897. Mellan Lindbergs soldattorp i sydvästra hörnet och Hubbo 206 i det nordöstra hörnet löper en stenmur mellan ljusgul skog och mörkgul åkermark. Stenmuren gör ett uppehåll där en rektangulär ekonomibyggnad är placerad. Norr om ekonomibyggnaden finns en jordkällare, vars grunder är synliga än i dag (bilaga 1, objekt C).

Figur 18. Karta över bebyggelselämningen Lindbergs soldattorp, den södra delen av stenmuren (Hubbo 205) och de inventerade växterna. För teckenförklaring, se bilaga 4 och 5.

Kulturväxter vid Lindbergs soldattorp och stensemuren

I söder är det gott om **nässlor**, *Urtica dioica*, en "kulturväxt" som alla lär sig redan som barn, inte minst för att man bränner sig på den (fig 19). Nässlor påträffas idag runt torpen där utedass, hö-, och gödselstackarna var placerade förr i tiden, eftersom marken där är kväverik. Nässlor odlades förr i särskilda nässelgårdar för användning i hushållet som mat, medicin och spånadsväxt (Lindman 1974, band 3). Stjälken är rik på sega fibrer som lämpar sig att spinna till garn. Nässlorna rötades på samma sätt som lin. Materialet som tillverkades kallas nåttelduk och är mjukt och sidenglänsande (Bolin 1949). Korna utfodrades med torkade nässlor för att höja mjölkproduktionen och ge smöret bättre färg. Även hönsen fick nässlor för att värpa bättre och ge gulan starkare färg. Reumatiska leder piskades med nässlor mot smärta och stelhet. Även "dårar" piskades och det hände att de "återfick förståndet" (Hoppe 1992). Nässlan är rik på C-vitamin och mineraler och är dessutom relativt proteinrik och har använts för sina urindrivande egenskaper, till att rena blod och mot lungsot och skörbjugg. Färsk rot kokad i vatten kan användas till att färga ägg till påsk, men kan också användas till växtfärgning. Inom folktron sägs nässlan skydda människor mot fiender om man håller den i handen tillsammans med körvel (Bolin 1949). I Slovakien trodde man att den kvinna som satte sig att kissa i ett nässelbestånd inte löpte risk att bli gravid (Nielsen 1991).

Figur 19. Nässla.

Bland nässlorna finns flera buskar med vinbär, både **röda vinbär**, *Ribes rubrum* (fig 20) och **svarta vinbär**, *Ribes nigrum*. Vinbär har funnits i odling sedan 1500-talet och används till sylt, gelé, saft och vin (Carlberg 1988). De svarta vinbären utnyttjades förr inom farmakologin och ansågs vara "lösande, kylande, stillande och antiseptiska" (Den virtuella floran).

Figur 20. Röda vinbär.

På östra sidan vägen vid den södra gjutna husgrunden finns mer vinbär och nässlor. Söder om den gjutna grunden finns ett område som använts som avstjälpningsplats för trädgårdsavfall. Här står vinbären huller om buller. Norra delen av denna gjutna grund är överväxt med **vintergröna**, *Vinca minor*. Den kommer ursprungligen från Europa och är en mycket tålig art som finns kvar långt efter att ett ställe övergivits (Mossberg & Stenberg 2003). Arten är känd i odling åtminstone sedan början av 1800-talet och har använts på bland annat kyrkogårdar (Holzhausen 1935). Vintergröna kallas även gravmyrten och sinngröna och det svenska namnet syftar på att den är grön året om. Enligt Olle Svedjemyr, som undersökt kulturväxter kring ödetorp i Malexander socken i Östergötland, är vintergrönan tillsammans med till exempel körsbär, krusbär, syren snöbär och spirea, en av torpartidens karaktärsväxter (Svedjemyr 1986). Namnet kommer från latinets *vica-pervica* som redan på Plinius tid, tillskriver växten egenskapen att behandla svullnader. *Vincere* betyder segra och kan syfta på att växten är grön året om och alltså besegrar vintern. I Östergötland kallas den pellevink, från latinets *pervica*. I Arvid Månssons örtabok från 1637 sägs den vara sårläkande (Wallenquist 2007). Vintergrönan har även rekommenderats mot tandvärk och mot bett av giftiga djur (Carlberg 1988).

Norr om den gjutna grunden står stenmuren Hubbo 205. Den är överväxt med **humle** *Humulus lupulus*, (fig 21). Humlen är ursprungligen vild i Sverige, men började odlas som medicinalväxt av cisterciensermunkar på 1300-talet (Carlberg 1988). Dess innehåll av olika alkaloider sägs stimulera aptiten och förbättra sömnen. En kudde med humlekottar sägs kunna bota tandvärk (Berglund 2004) och ge rogivande sömn, vilket användes på tyska krigslasarett under första världskriget. Ännu för hundra år sedan rekommenderades humledroppar mot smärtsamma dröplor (gonorré) (Nielsen 1991). Rotskotten lär ha använts som besk sparris (Carlberg 1988).

Figur 21. Stenmurens södra del var år 2007 helt överväxt med humle.

I Norden användes ursprungligen den vilda växten till ölframställning, men på 1400-talet påbjöds odling i lag. Varje hemman skulle enligt 1734 års lag ha humlegård och varje sådan hålla tusen stänger. Humle ingick även i det tionde som man var

skyldig att leverera till kyrkan (Lindman 1974, band 3). På 1860-talet upphävdes de sista bestämmelserna om humleodling (Wallenquist 2007). Numera är humleodling sällsynt i Norden och de svenska bryggerierna importerar sin humle från södra Tyskland (Lindman 1974, band 3). Det är en bitter harts, lupulin, som endast finns i honblommorna, som neutraliserar det söta i ölen och gör den lagom besk och hindrar ölet från att surna. Humle vrider sig alltid åt höger när den växer och kan växa så mycket som 17 cm per dygn. Dess vetenskapliga namn *lupulus* kommer från *Lupus* som betyder varg och syftar på att humlen kväver växterna den slingrar sig på liksom vargen kväver lammet den slår (Berglund 2004). Humle ansågs dämpa männens sexualitet vilket kan förklara varför den var så vanlig i klostren (Wallenquist 2007). Enligt forntida skrock skulle en flicka som önskade sig långt hår klippa av ett par hårstån och begrava vid humleplantan. I Ryssland kastar man på bröllopsdagens morgon humlekottar över bruden, på samma sätt som vi kastar risgryn över brudparet för att önska lycka och välgång (Henriksson 1996).

Mellan stenmuren och den gjutna grunden finns ett stort område med nässlor och ett buskage med **nyponrosor**, *Rosa sp* (fig 22). Vilda, ickeförädlade rosor har fem rosa kronblad, medan förädlade rosor har fler än fem kronblad och ofta i andra färger. Ursprungligen fanns endast en östlig och en västlig sort. Den östliga, som fanns i länderna runt Persiska viken, korsades med den europeiska och en hybrid uppkom. Dessa korsades sedan med varandra och ett antal otal sorter uppkom (Nielsen 1991).

Figur 22. Nyponros.

En sort, hundros, *Rosa canin*, har fått sitt namn eftersom man trodde att den kunde bota sjukdomen hundgalenskap (rabies). Denna sjukdom förekommer inte i Sverige så vi har hämtat namnet utomlands. I Sverige trodde man istället att namnet var ringaktande i förhållande till odlade rosor. Av de C-vitaminrika nyponen, som innehåller tjugo gånger mer C-vitamin än apelsiner, kan man göra nyponsoppa och marmelad. I Tyskland odlas nypon (Bolin 1949).

På båda sidor om muren finns stora bestånd med **gullris**, *Solidago sp*, som är en annan prydnadsväxt med mycken folktro knuten till sig (fig 23). Namnet anspelar på en folktro om att skatter fanns begravda i mark där det växte gullris, både sådana som lagts ner av mänskliga händer och av älvor (MacFayden & Westrup, 1982). I Sverige finns tre arter av *Solidago*-släktet; Den vilt växande *Solidago virgaurea*, **Kanadensiskt gullris**, *S. canadensis*, och **höstgullris**, *S. gigantea*. Det vilda gullriset kan användas vid problem vid urinering, gikt, reumatism, ödem, åderbrock, hemorrojder, svullna underben och bensmärter (Holmberg *et al* 1999).

Gullris har en sårlikande förmåga som gjorde den till värdefull handelsvara i England, innan man mot slutet av 1500-talet upptäckte att den växte vild i Hampstead och botten föll ur marknaden (MacFayden & Westrup 1982). De kraftiga stjälkarna ansågs en gång i tiden fungera lika bra för att leta källädror som hasselgrenar. De två sistnämnda arterna är väldigt lika varandra och skiljs åt genom att höstgullriset är mer storväxt med kal stjälk som endast är hårig i blomställningen.

Figur 23. Gullris.

Kanadensiskt gullris är vanligen något mindre och har upptill finhårig och nertill ej blådaggig stjälk, mindre blomkorgar i yvigare samling, samt kortare strålblommor (Den virtuella floran). I samma område finns mer vinbär och även hallon.

Längre norrut längs med muren på båda sidor står flera körsbärsträd (fig 24). Förr var det vanligt att man hämtade hem **fågelbärsplantor**, *Prunus avium*, som man hittade i skogen och planterade vid torpet. Fågelbär kallas även sötkörsbär, skogskörsbär och vildkörsbär (Almgren *et al* 2003). Bären är söta och det var en fördel på den tiden då

socker var en dyr lyxvara (Danielson 1998). Bären användes torkade utan socker i soppor och välling (Svedjemyr 1983). Fågelbärsträdet kom troligen till Skandinavien med vikingarna redan på 800-talet. Virket har använts till möbler, inredningar och finsnickeri (Almgren *et al* 2003). Körsbärssaft ordinerades länge vid febersjukdomar för att stärka patienterna. Plinius berättar att den romerske fältherren Lucellus tog med sig körsbär hem till Rom efter sitt fälttåg mot Cerasunt i nuvarande Mindre Asien, därav det tidigare släktnamnet *Cerasus* (Nielsen 1991).

Figur 24. Körsbär.

Vid stenmuren i norr samt vid den norra husgrundens sydöstra hörn står **druvfläderbuskar**, *Sambucus racemosa* (fig 25). I Sverige finns förutom vanlig fläder två andra arter som båda är giftiga, druvfläder och sommarfläder. Druvfläders blommor och frukter sitter i klasar och frukterna är röda. Druvfläder kommer ursprungligen från Syd- och Mellaneuropa och Sibirien (Mossberg & Stenberg 2003) och kallas även druvhytten (Bolin 1949).

Figur 25. Druvfläder.

Figur 26. Syren.

Söder om denna husgrund finns ett stort buskage med **syrener**, *Syringa vulgaris*, som sträcker sig i östvästlig riktning (fig 26). Syren har odlats i Sverige sedan 1600-talet (Carlberg 1988). Det var den österrikiske diplomaten Ogier Ghiselin de Busbecq, Ferdinand I sändebud vid Soliman den Präktiges hov i Konstantinopel, som 1536 tog med sig syrenen från Turkiet till Wien (Berglund 2004). Den hårda veden har använts till att göra räfspinnar på höräfsor (Hamilton 1995). När syrenen var ny i Europa var det svårt att skilja på syren och schersmin. Därför kallades de för blå och vit pipbuske eftersom turkarna använde buskarnas grenar till att göra spelpipor. För att ytterligare förvilla det var det schersminen som ursprungligen hette Syringa. Namnet kommer av *syrix* som är grekiska för Pans flöjt eller pipa. Myten berättar att nymfen Syrinx förföljdes av Pan men räddades när hon förvandlades till en schersminbuske. Av buskens grenar gjorde Pan en flöjt (Berglund 2004). I Corneliusons "Växternas namn" kan man istället läsa att nymfen anropade sin far, floden Ladon, för att få hjälp i sin nöd förvandlade han henne till ett vasstrå. Och Pan skär ju sina pipor i vassen... (Wallenquist 2007).

Söder om syrenbuskaget står ett stort, gammalt **äppelträd**, *Malus domestica* (fig 27). Äpple tros ha kommit till Sverige med klosterväsendet på 1100-talet, då munkarna kunde konsten att ympa, vilket var en förutsättning för odling. Äpple skiljs från vildapeln, *Malus sylvestris*, äpplets vilda släkting, genom sina ludna bladundersidor. Vildapel, har liksom krikon ofta tornar och mer buskliknande växtsätt än sin förädlade släkting. Veden från äpple och vildspel är hård och lämnar ett vackert slöjdvirke. Barken har använts vid växtfärgning och ger en gul färg. Äpplena kan användas till cider och gelé (Den virtuella floran 2007).

Figur 27. Äpple.

”I lämningar efter boplatser har man både i sydligare länder och i vårt land funnit rester av äpplen. Vid Alvastra nära Omberg i Östergötland har man vid utgrävning av en boplatz, en pålbyggnad i Dags mosse, hittat förkolnade äpplen. Dessa verkar vara ituskurna och är förmodligen vildäpplen. Man daterar fynden till omkring år 2500 f.Kr.” (Nilsson 1986).

Nordiska gudarna höll sig evigt unga genom att äta äpplen som förvarades av gudinnan Idun. Illistige Loke lurade henne så hon fastnade hos jättarna. Gudarna blev gamla och gråhåriga och tvingade Loke att lämna tillbaka Idun (Bolin, 1949). Även på många andra ställen genom historien och myter dyker äpplet upp. I Bibeln talas om äpplet som Adam och Eva åt av och därmed förvisades från lustgården. Detta torde dock ha varit en aprikos eftersom äpple på denna tid inte fanns i Palestina vid tiden för syndafloden. I Hellas helgades äpplet åt kärlekens gudinna Afrodite och hos romarna blev det tecknet på kejsarens fullkomlighet. Krönt med ett kors blev det senare en monarks attribut och ännu senare kom riksäpplet. I Nordafrika och på Kreta sades äpplen ge evigt liv (Nielsen 1991). Vid inventeringen 2007 sågs endast ett äpple högst upp i toppen på trädet vilket tyvärr omöjliggjorde någon vidare sortbestämning av trädet.

Öster om äppelträdet står ett **plommonträd**, *Prunus domestica*. Plommon är kända från svenska klosterträdgårdar sedan 1400-talet. Frukten äts färsk, eller kokas till kompott, sylt och marmelad, men kan även torkas (Carlberg 1988). Inte heller detta träd gav vid inventeringen frukt varför inte heller detta träd kunnat sortbestämmas.

Väster om syrenbuskaget tar en stor buske med doftschersmin, *Philadelphus coronarius*, som ursprungligen kommer från Sydeuropa och mindre Asien (fig 28). Det vetenskapliga namnet kommer av en kung i Egypten, Ptolemaios II, en vitter man som älskade kultur, litteratur och naturvetenskap. Han kallades Philadelphos, ett namn som kommer av *philein*, älska och *adelphos*, broder eller syster. Namnet fick han när han gifte sig med sin halvsyster efter att ha förskjutit sin första gemål. *Coronarius* kommer av latinets *corona*, krona eller krans, som kommer av att romarna använde schersminen till kransar (Wallenquist 2007). Liksom syrenen introducerades schersminen på 1500-talet av den österrikiske diplomaten Ogier Ghiselin de Busbecq (Berglund 2004). Doftschersminen har odlats i Sverige sedan 1600-talet (Wallenquist 2007). Den kallas även falsk jasmin (Holzhausen 1935).

Figur 28. Schersmin.

Längst västerut, alldeles i kanten av inventeringsområdet, längs taggträdsstängslet, växer **krusbär**, *Ribes uva-crispa* (fig 29)(Carlberg 1988). Krusbär har odlats i Sverige åtminstone sedan 1600-talet (Lindman 1974, band 5). Krusbär kallas även stickelbär och är den enda arten i släktet ripsar (*Ribes*) som har tornar (Mossberg & Stenberg 2003). Vinbär påträffas ofta vid yngre torplämningar, medan det vid äldre istället hittas krusbär (Carlberg 1988). Både vinbär och krusbär kan när de inte bär frukt vara svåra att skilja från sin vilda släkting **måbär**, *Ribes alpinum*, eller degbär som den också kallas. Måbär har röda bär och saknar taggar och är alltså egentligen mer lik vinbär, men till skillnad från denna har måbär inte lika många bär i klasarna. Bären är ätliga, men kan

inte mäta sig med vinbärens (Lindman 1974, band 5). Måbär är mycket tålig och har god skottskjutningsförmåga och redan under 1700-talet propagerades det för att använda måbär till häckar (Carlberg 1988).

Figur 29. Krusbär.

Strax intill finns **pepparrot**, *Armoracia rusticana* (fig 30). Pepparroten kom till Europa på 1000-talet från Ryssland och till Sverige på 1200-talet via klostren (Lindvall & Lindvall 1997). Artnamnet *rusticana* betyder lantlig och kommer av latinets *rus*, *ruris* som betyder landsbygd eller fält, samma ordstam återfinns också i rustik (Den virtuella floran). Namnet *Armoracia* har avletts ur det keltiska ordet *mor* som betyder hav (Nielsen 1991). Fram till 1500-talet odlades den endast som medicinalväxt men därefter även som krydda, till att börja med som säskrydda, men efter ca 200 år även mer

allmänt i hushållet. Roten används alltid rå eller torkad, eftersom smaken försvinner vid kokning. Som smaksättare av vinäger har den en speciell uppgift att hålla möglet borta. I Sverige odlas idag pepparroten endast i Halland, men Enköping var förr i tiden pepparrotsstaden framför andra. Den karaktäristiska smaken kommer av allylsenapsolja som liknar den som finns i senapsfrön. I Frankrike kallas pepparroten

Figur 30. Pepparrot.

ibland för tysksenap, till följd av att tyskarna flitigt använt pepparroten sedan 1200-talet. Sågs kunna bota tandvärk och sårskador. Pressad pepparrot blandad med ättika sågs kunna bleka huden och på så sätt få bort bland annat fräknar. Under medeltiden användes den mot feber, njursten, lungsjukdomar, vattusot och gallsten. Enligt gamla tyska örtaböcker sägs pepparroten vara bra för hörseln. Pepparrot innehåller mycket C-vitamin och har sedan länge använts mot skörbjugg. Stoppar man pepparrot i plånboken sågs den vara en garanti för att man aldrig mer kommer att vara utan pengar (Lindvall & Lindvall 1997)!

I närheten står även ett stort, gammalt **päron-träd**, *Pyrus communis* (fig 31). I Sverige har frön påträffats i gravar från yngre stenålder. Päron-träd i odling är känd sedan medeltiden. På 1600-talet fanns fler päronsorter än äpplesorter i Sverige. Virket var förr populärt och utnyttjades till finare snickerier (Carlberg 1988). Eftersom år 2007 generellt sett var ett dåligt fruktår är det inte så förvånande att inte heller detta träd gav frukt som möjliggjorde någon vidare sortbestämning under inventeringen.

Figur 31. Päronträd.

Mellan husgrunden och stenvallen samt på ytterligare ett par ställen runt grunderna finns rosa och vit **malva**, *Malva moschata* (fig 32). I Retzius ekonomiska flora från 1806 berättas att stjälkarna av alla malvor genom rötning ger tågor som verkar som mellanting mellan lin och hampa. Här berättas vidare att romarna åt malva stuvad som spenat fast med kryddning av olja, ättika och exotiska kryddor. Cicero förät sig på ett gästabad och blev sjuk. I Amerika har man upptäckt att äggen får dålig smak om

hönsen äter malva (Bolin 1949). Gemensamt för alla malvor är att de kallats för kattost, vilket man förstår när man ser frukternas form. Myskmalva luktar mysk om man gnider den mellan fingrarna och kallas därför desmeros ibland. På torpen där blommorna var allmänt förekommande kallades de kort och gott för koskiteblomma (Svedjemyr 1986). Linné skriver i Flora Svecica att blommornas starka doft orsakar svimning hos hysteriska kvinnor (Wallenquist 2007).

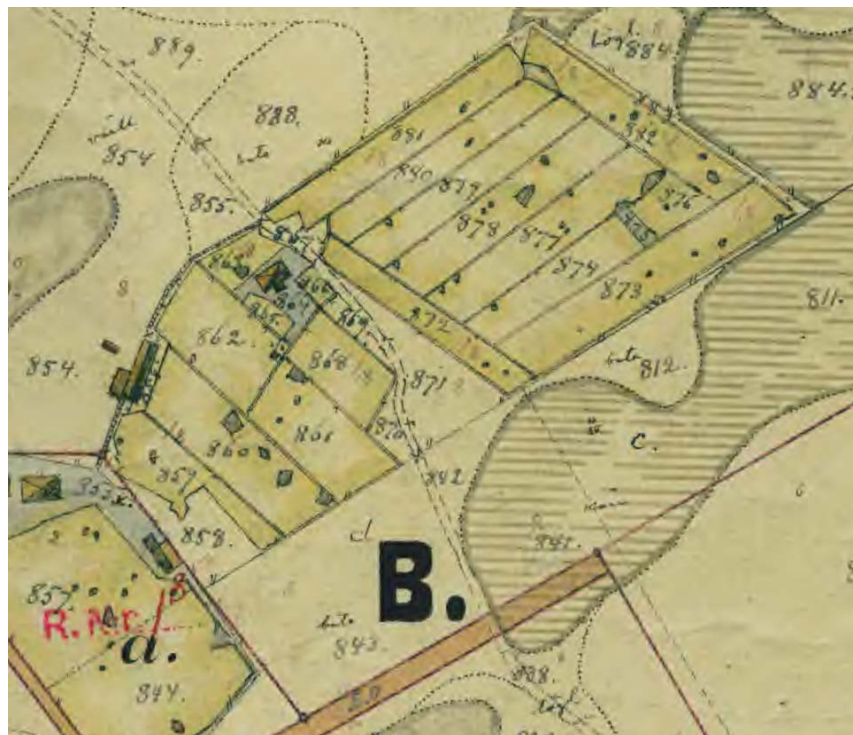
Figur 32. Rosa malva.

På flera platser mellan grunderna står ormbunkar. Förr ansågs dessa på samma sätt som vårdträden ge skydd mot häxor och onda makter (Olsson 1982). I de flesta fall är det **träjon**, *Dryopteris filix-mas*, en ormbunke som växer vilt i Sverige, men ibland odlas (Mossberg & Stenberg 2003). Även **strutbräken** förekommer på samma sätt vid torpgrunder. I folkmedicinen ansågs träjon även vara ett utmärkt medel mot reumatism och ryggskott. Torkade blad i tygpåsar lades i sängen direkt under det ömmande stället. Även mot åderbräck ska träjonen göra nytta och då genom varma fotbad på färska blad och rötter (Hoppe 1992). I Lindmans Nordens Flora, band 9 från 1974 kan man läsa att ”Träjonets jordstam och bladbasen innehåller ett harts, som är ett av de bästa medlen mot inälvsmaskar (bandmaskar) (Carlberg 1988). Detta var välkänt redan i det gamla Grekland och blev känt på bred front när både Ludvig XIV av Frankrike och Fredrik den store av Preussen med dess hjälp befriades från sina plågsamma parasiter (Nielsen 1991). För apotekets räkning insamlas därför jordstammarna om hösten (*Rhizoma Filicis. mas*), torkas och pulveriseras men kan inte förvaras länge. Som botemedel kan också extraktet därav användas (*Extractum Filicis. mas*) Några andra närsläktade ormbunkar har samma verkan men svagare.” Idag vet man att träjonen är mycket giftig och cancerframkallande (Carlberg 1988).

Hubbo 206

På storskifteskartan från 1774 (fig 7) nämns i beskrivningen under soldattorpet ”*samt bagarne vid de andra torpen är till...*”. Det är möjligt att Hubbo 206 är ett av ”*de andra torpen*” men att det av någon anledning inte ritades in på kartan. Denna byggnad syns först på Generalstabskartan från 1839 med en liten markering för en byggnad (fig 8). I husförhörslängderna finns flera hushåll upptecknade som deltagare under Kvistberga gård. Troligtvis har någon av dessa bott i just detta torp. Problemet med husförhörslängderna är att de inte är kopplade till någon karta. En familj kan vara nedtecknad i husförhörslängderna och det kan stå vad deras bostad heter, men finns bostaden inte markerad på någon karta blir det omöjligt att vara säker på exakt var den har stått.

Från 1775-1794 finns en familj från *Qvistberga torpet* antecknade i husförhörslängderna från Qvistberga, Lars Larsson (f. 1730) och hustrun Aina Nilson (f. 1729.) Perioden 1845-1854 är Erik Abrahamsson (f. 1773), hustru Sara Brita Klinga (f. 1788) och dottern Johanna (f. 1834) antecknade som ”*Torparen*”. Kanske bodde dessa personer i just detta lilla torp. I husförhörslängden från 1881-1890 finns en ”*Arbetskarl i egen stuga*” vid namn Johan Fredrikson med familj antecknad.

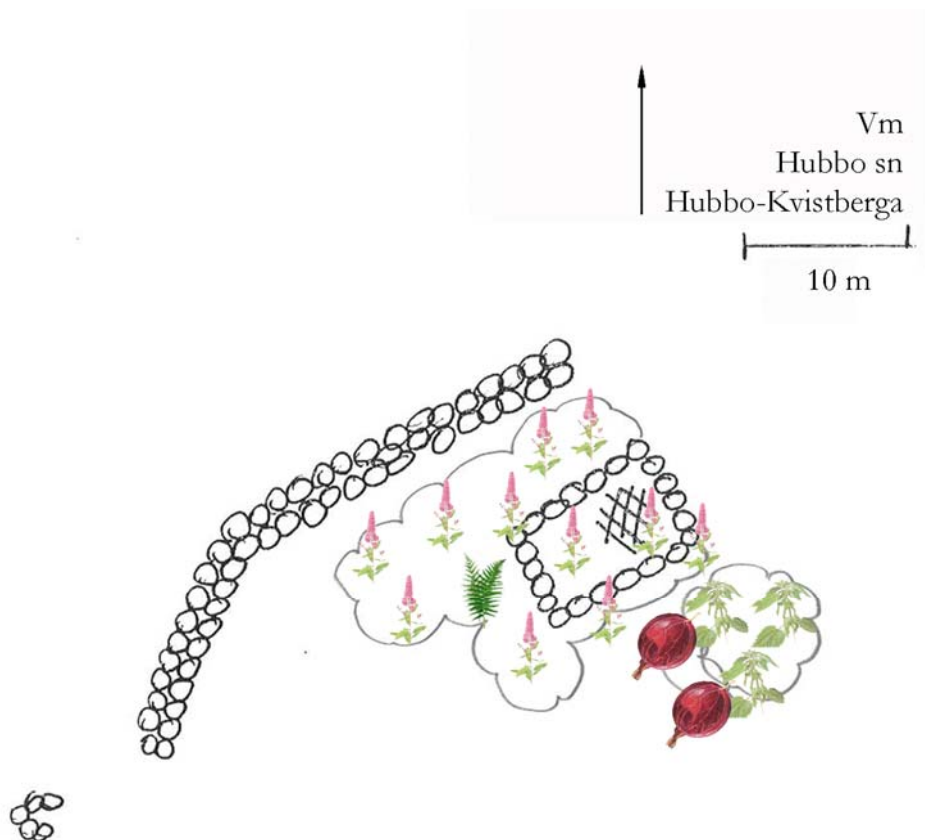
Figur 33.
Del av laga
skifteskartan från
1879.

Förklaring till indelningen på
laga skifteskartan i figur 33.

854	bagmark växtlig
855	bagmark växtlig, med bete
856	backe med husplats vid soldattorpet
858	backe i Fredrikssons vret
859-863	åker i Fredrikssons vret
864	Tomt med husplats
865-866	Åker lika med 859
867	Backe och väg
869	Backe

På laga skifteskartan från 1897 finns en anteckning om att indelning nr 859 är ”*Backe i Fredrikssons vret*” (fig 33). Område 859 ligger mellan Lindbergs soldattorp och Hubbo 206, det kan vara Fredriksson som bor i torpet Hubbo 206 vid den tidpunkten. Ingen uppgift om torpets skick finns heller antecknat år 1897. På den häradsekonomska kartan från 1905-11 finns torpet markerat (fig 5), vilket är den yngsta kartan det finns markerad på.

Om det är detta torp som omnämns på storskifteskartan kan den ha alltså ha funnits så tidigt som 1774. Torpet torde ha varit borta innan 1930-talet eftersom Ingegerd, som flyttade till Lindbergs soldattorp år 1945, till maken Gunnar och hans mor, inte har hört berättas om ett hus på den platsen. Ingegerd minns inte heller några ruiner på den platsen.

Figur 34. Karta över bebyggelselämningen (Hubbo 206), den norra delen av stenmuren (Hubbo 205) och de inventerade växterna. För teckenförklaring, se bilaga 4 och 5.

Kulturväxter vid Hubbo 206

Vid Hubbo 206 domineras kulturväxterna av ett stort buskage med **spirea**, *Spiraea sp.* som förökar sig med rotskott och därigenom bildar stora bestånd (fig 35-36). Häckspirea började odlas i Europa på 1500-talet och kom till Skandinavien på 1700-talet (Wallenquist 2007), men blev vanlig först på 1800-talet (Carlberg 1988). Torpet är beläget inne i skogen och växterna är kraftigt skuggade och blomningen var vid inventeringstillfället extremt dåligt.

Figur 35. Grunderna efter torpet Hubbo 206 sommaren 2006. I mitten av bilden står ett spireabuske. I buskaget ligger grunderna efter torpet. Tegelstenar från spismuren var fortfarande möjliga att se. Mitt i spireabusket fanns en strutbräken och öster om buskaget nässlor och några krusbärsbuskar.

Figur 36. Spirea.

Hubbo 78:1, Kvistberga 1:5

På den geometriska kartan från 1706 är platsen markerad med åker (fig 6). På storskifteskartan från 1774 är platsen markerad med grönt och beskrivs som ”no 4 Per och Anders Jansöner har lindor med mera, som i öfverenskomelsen nämnd är, och består i följande läginbeter...” (fig 7). Lindbruk var när ängsmark tillfälligt togs upp till åker under ett eller ett par år och gav spannmål. Efter ett par års brukande gav marken sedan goda höskördar (Cserhalmi 1997).

Kvistberga 1:5 finns markerad först på laga skifteskartan från 1897 (fig 37). Fastigheten består då av ett bostadshus och en ladugård sydöst om denna. Med hjälp av fastighetsbeteckning på laga skifteskartan har ägare till fastigheten Kvistberga 1:5 eftersökts i den äldre fastighetsboken (lagfartsboken/jordeliggaren). I lagfartsprotokollet framgår att Elisabet Maria Cederlöf och hennes make hade köpt platsen troligtvis någon gång före 1833. I ett gåvobrev daterat den 26 november 1833 ger Elisabet Maria Cederlöf fastigheten till sin dotter Hedvig Elisabet och hennes make Carl Gustav Bergqvist. Lagfarten skrevs dock inte förrän 1856. Fastigheten benämns då *ett halvt mantal kronoskatte Kvistberga no 1*. Ett kronoskattehemman var ett hemman (bebyggd jordegendom) som tidigare varit ett kronohemman, alltså ett hemman som ägdes av kronan och brukades mot arrende och ränta. Ett kronohemman kunde säljas eller ärvas. Stugan kan ursprungligen ha byggts som ett torp under Kvistberga gård eller som ett kronotorp.

Vid en jämförelse med vad som finns antecknat om personerna på platsen i husförhörslängderna finns familjen Cederlöf beskrivna. Perioden 1823-1832 är ”*Enke Fru*” Lisa Maja Ciederleuf (Elisabet Maria Cederlöf, f. 1773) antecknad. Hon kom från Långtora socken år 1813. Ett år efter makens död ger hon alltså dottern fastigheten. Under den perioden, 1823-1832, finns flera personer antecknade på platsen; Elisabet Marias dotter Hedda Lisa (Hedvig Elisabet, f. 1806), hemmansbrukare Jan Petter, pigan Ulrika och slutligen mågen, Hedda Lisas blivande make, Carl Gustav Bergqvist. Hedda Lisa flyttar till Stockholm i februari 1829 men återkom 1830. Hedda gifter sig då med Carl Gustav Bergqvist 1831.

I husförhörslängden för perioden 1845-1846 framgår att ”*Qvistberga No 1. 1/2 hemman tillhör C G Bergqvist*”. I stugan bor 1845-1846 statdrängen Johan Lindqvist (f. 1814), hustrun Johanna (f. 1813) och deras barn Johanna Matilda (f. 1837) och Johan Leonard (f. 1842). Därefter brukas platsen 1847-1850 av Carl Erik Björkman (f. 1816) och hustrun Christina Ramstedt (f. 1800) och deras fyra barn.

Fastigheten säljs på auktion 1856 till Rusthållaren Axel Berglind (f. 1805). Hedvig Elisabet beskrivs som ”*efterlevande hustru*” så Carl Gustav Bergqvist var avliden vid försäljningen. Den nye ägaren Axel Berglind, hans hustru Christina Elisabet Andersdotter (f. 1808) och deras dotter Axela Beda (f. 1852) bor i stugan men flyttar 1865. Därefter bor pigan Maria Charlotta Haglund och Lars Jansson Lindberg med fyra barn där till 1877.

1877 säljs fastigheten, då benämnd ”*ett halvt mantal Kvistberga nr 1*” av Axel Berglind på auktion till tre personer; Anders Andersson, Hans Jonsson och Hans Larsson. I husförhörslängderna från 1877-1880 över *Qvistberga No 1 1/2 hem skatte* är hemmansägare Hans Jonsson (f. 1833) och hans hustru Anna Olsdotter (f. 1841) och deras sju barn nedtecknade som boende. Under samma år bor även hemmansägare Hans Larsson (f. 1836) med hustru Anna Olsdotter (f. 1837) och deras fem barn i samma bostad. Båda familjerna flyttade 1877 till Hubbo socken från Mora. De ka ha varit vänner eller släkt som gav sig av söderut från sin hembygd tillsammans. Det var

vanligt att stugorna hade två våningar med ett rum och kök vardera. Förmodligen bodde de två familjerna på varsin våning, alltså totalt 16 personer i stugan.

År 1884 köper Hans Larsson Anders Anderssons andel. I husförhörslängden från 1882-1890 finns Hans Jonsson och Hans Larsson upptecknade på var sin sida under rubriken *Qvistberga no 1 1/6 mantal skatte*. Detta borde betyda att det nu rör sig om en stuga till. Frågan är var den andra byggnaden stod. Det är troligt att Hans Larssons familj bor kvar i stugan eftersom hans döttrar senare ärver fastigheten. Hans Larssons familj har utökats med en måg och en arrendator samt flera pigor. Hans Jonssons barn flyttar vartefter och slutligen flyttar Hans Jonsson, och troligtvis även hustrun, till Västerås 1888. Som tidigare nämnts blir Hans Larssons döttrar och deras respektive makar ägare till fastigheten efter Hans Larsson död vid arvskiftet 1912.

Anders Andersson, den tredje ägaren, kom även han från Mora 1877 men är i husförhörslängden under åren 1877-1880 boende med hustru och två barn i *Qvistberga No 1, 1/2 skatte*, vilket inte borde var samma byggnad. De flyttar från socken 1884.

Figur 37. Detalj av Laga skifteskartan från 1897. Jordkällaren ligger nordväst om bostadshuset och ladugården söder om bostadshuset. I samband med fältarbetet påträffades grunder efter samtliga tre byggnader (se bilaga 1). För beskrivning av indelningen, se tabell nedan.

Förklaring till indelningen på laga skifteskartan i figur 37.

75	Backe, stenbunden
98-101	Åker, lermylla på moblandad lera
102-103	Åker, lermylla på moblandad lera
104-105	Backe, stenbunden
106	Backe, stenbunden och bustomt
107-108	Åker, lermylla på moblandad lera
109	Tomt med mangårdsbyggnad
111-116	Åker, lermylla på moblandad lera
890	Skogsmark, stenbunden med bete
891	Skogsmark, växtlig

På den häradsekonomiska kartan från 1905-11 är bostadshuset och ladugården samt åker och äng ritade (fig 5). Fastigheten köps 1915 av Johan Eriksson. Från 1915 och framåt byter fastigheten ägare ytterligare några gånger för att slutligen köpas av Västerås stad 1970. Inga uppgifter om husets historia efter 1970 har erhållits. På generalstabskartan från 1962 finns endast "1:5" skrivet, ingen bebyggelse är markerad (Fastighetsboken).

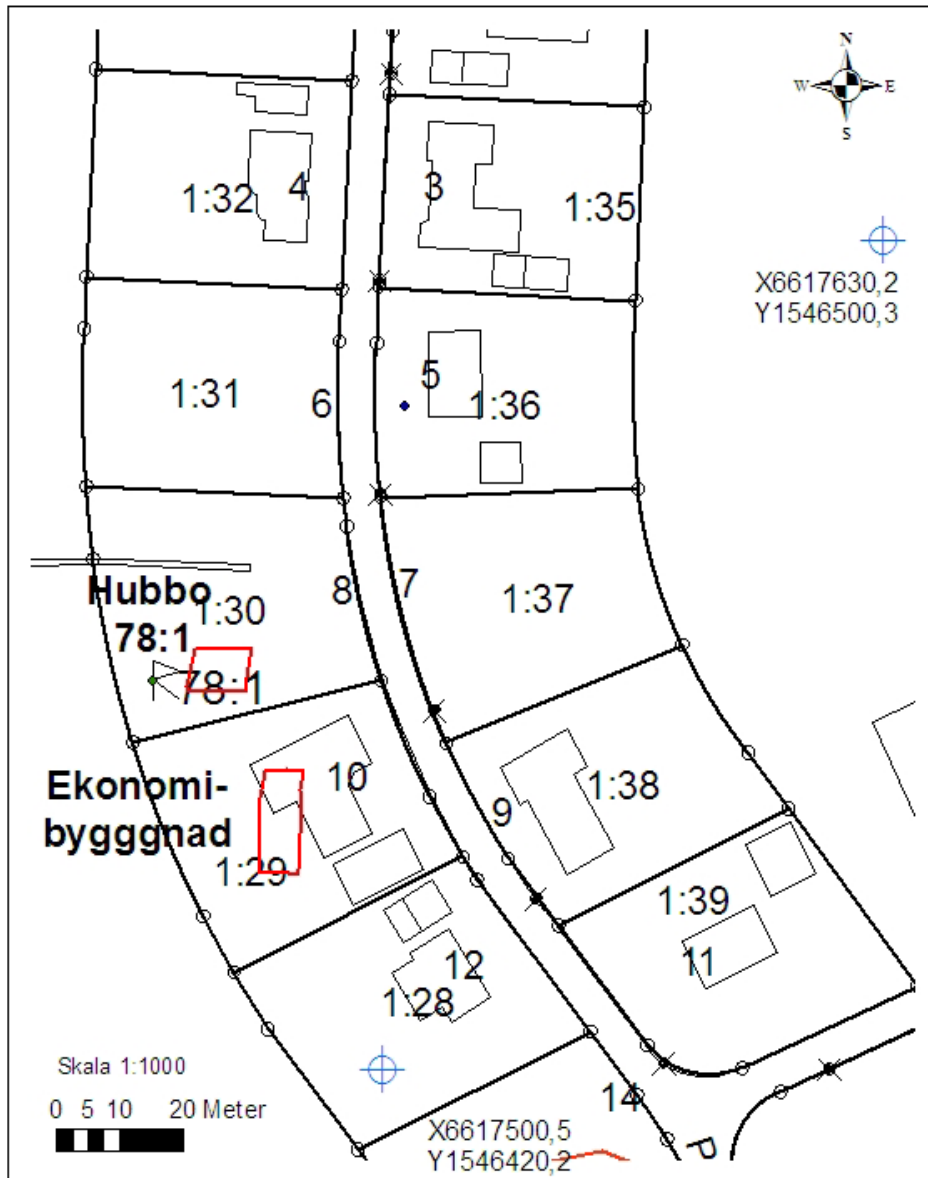
Utifrån kartmaterialet och husförhörslängderna kan vi således anta att platsen började bebyggas någon gång mellan 1706 och 1823. Hur länge den var bebodd har inte framkommit. Genom att använda kartan från 1905-11, på vilken byggnaderna är markerade, och intervjun med Ingegerd Karlsson, som inte minns att det låg ett torp där, kan vi anta att torpet försvann någon gång mellan 1905 och 1930-talet.

Figur 38. Platsen för bebyggelselämningen Hubbo 78:1 fotograferad från väster år 2006. Grunden ligger i det täta snöbärbuskaget i mitten av bilden, till höger om buskaget skymtar en syren. Resterna efter ladugården ligger till höger om snöbollsbuskaget.

Figur 39. Ting från vårt nära förflutna väcker ofta känslor och funderingar. Vid den arkeologiska förundersökningen 2006 påträffades föremål i schakten kring ladugårdsgrunden. Överst på bilden är en timmerbake, därunder ett lock av glas, en kroko, en smidd spik samt tegelskärvor. En skärva porcelin med blå dekoration hittades också. Vilka var människorna som brukade dessa föremål?

© Lantmäteriförvaltningen Västerås stad.

Figur 40. Detaljplan över området för bebyggelselämningar efter Hubbo 78:1. Grunderna efter bebyggelselämningarna är markerade med rött, stugan (Hubbo 78:1) i norr och ekonomibyggnaden (i Söder). På kartan framgår att platsen för stugan är på fastigheten Hubbo-Kvistberga 1:30 (Perrongvägen 8) och ekonomibyggnaden på Hubbo-Kvistberga 1:29 (Perrongatan 10). Skala 1:1000.

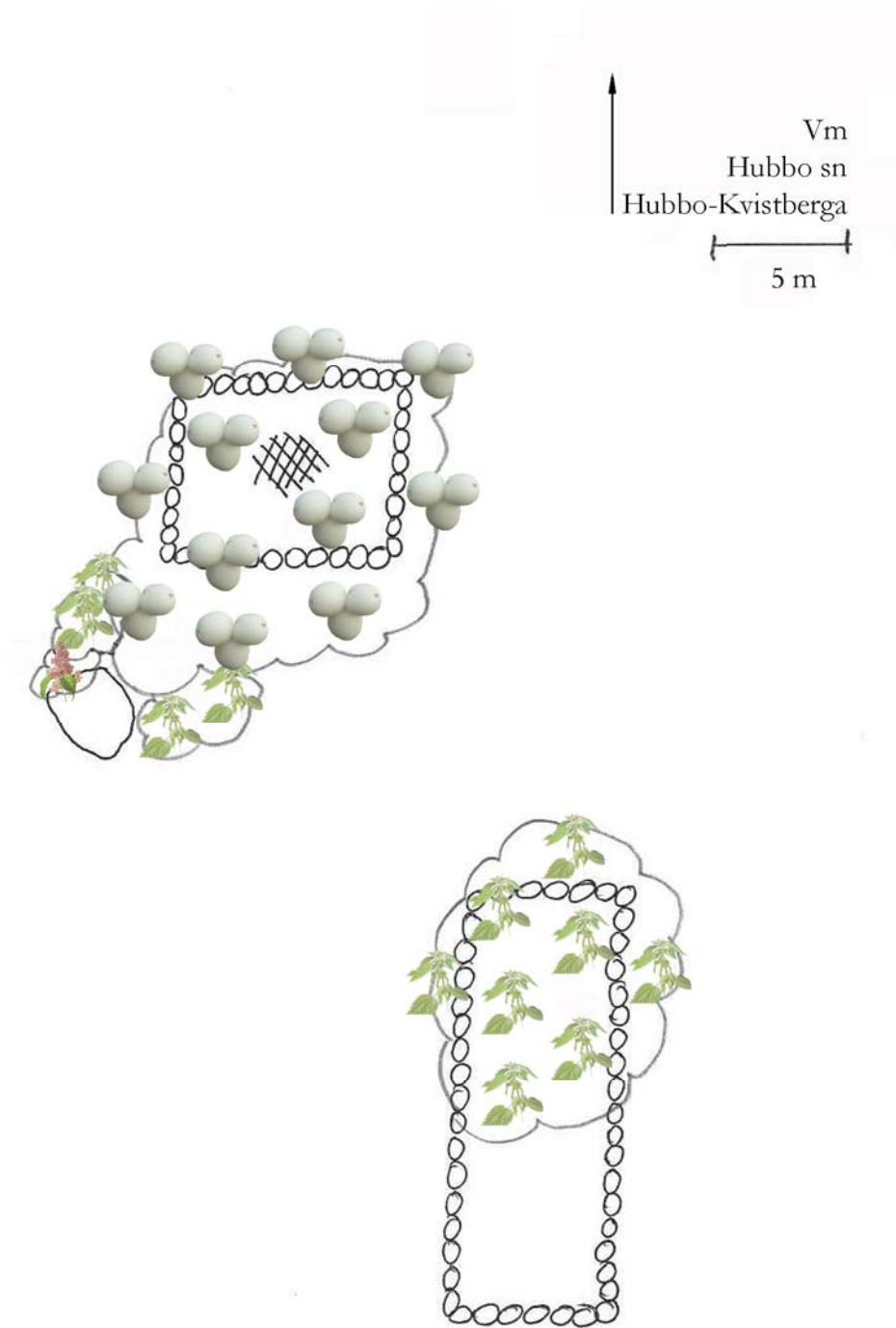
Copyright Lantmäteriförvaltningen Västerås stad. Kopiering, digitalisering eller avritning av materialet är inte tillåtet utan överenskommelse med lantmäteriförvaltningen.

Kulturväxter vid Hubbo 78:1

Ruinerna efter detta torp ligger i öppen ängsmark invid skogsbrynet. Husgrunden är helt överväxt av ett stort buskage med **snöbär**, *Symphoricarpus albus* (fig 38 & 42). Snöbär odlas ofta som häckväxt och är en länge kvarstående buske (Mossberg & Stenberg 2003) som på sina håll kan bli ett ogräs. Den kallas ibland snöbärsbuske eller smällebär. Andra namn är snötry, snödroppe, galenbär och smälleskitbär eftersom den kan ge magont och diarré (Armfelt-Hansell 1969). Den upptäcktes i Amerika runt år 1800 och kom till Sverige cirka 50 år senare (Carlberg 1988). Olle Svedjemyr skriver i sin inventering i Malexander socken i Östergötland att yngre torp där skog inte planterats ofta hyser snöbär. Han drar därför slutsatsen att det är troligt att snöbär dukat under för granen på de äldre torpen (Svedjemyr 1986). I södra delen av buskaget, vid en stor sten, står en syrenbuske och på båda sidor om denna växer nässlor. Nässlor växer även längre söderut i ladugårdsgrunden.

Figur 41. Snöbär.

Figur 42. Karta över bebyggelse lämningarna (Hubbo 78:1) och de inventerade växterna. För teckenförklaring, se bilaga 4 och 5.

Avslutning... och början?

I projektet har både bebyggelsegrunder och kulturväxter dokumenterats. Tydligast lämningar och flest kulturväxter fanns vid Lindbergs soldattorp (Hubbo 204). Det har naturligtvis att göra med att platsen brukats längst och att byggnaderna stod kvar till början av 2000-talet. Möjligheten att få intervjua tidigare boende på platsen gav en tydlig bild av byggnader, växter och leverne. Eftersom det var ett soldattorp fanns rikligt med uppgifter i soldatregistret om de boende.

Det var svårare att få fram arkivuppgifter kring Hubbo 206. En orsak var att torpet saknade ett namn på kartor eller i husförhörslängder. Därmed blir det osäkert om arkivuppgifterna hör till just de bebyggelsegrunderna. Det fanns få växter kvar vid grunden, vilket kan förklaras med att skogen växt upp och gjort platsen ganska mörk.

Utifrån kartmaterialet och husförhörslängderna kan antas att byggnaderna vid Hubbo 78:1 började bebyggas någon gång mellan 1706 och 1823. Grunderna var tydliga, men även här fanns få växter kvar, trots ett öppet läge. Kanske har det moderna jordbruket som bedrivits alldeles intill grunderna påverkat växtligheten. För såväl denna plats som Hubbo 206 kan även växter grävts upp och flyttats till andra trädgårdar.

Historien i denna skrift är bara början på den forskning som är möjlig att göra. Låt er gärna inspireras att fortsätta forskningen om dessa torp!

Referenser

Kartmaterial

Digitala fastighetskartan över Västerås kommun.
Registerkartan Tillberga 11G 3j, skala 1:10 000.
Gula kartan Tillberga 11G:29, skala 1:20 000.

Följande kartor/akter har studerats via Lantmäteriets digitala karttjänst:

Geometrisk avmätning 1706	T19-9:1
Uppmätning 1765-66	19-HUB-14
Storskifte 1774	T19-9:2
Storskifte, 1775	19-HUB-16
Storskifte 1804, textdel	T19-9:3
Generalstabskartan, 1939	Sala J243-83-1
Laga skifte 1897, textdel	T19-9:4
Laga skifte, karta och text, 1898	19-HUB-72
Häradsekonomska kartan, 1905-11. Bladet Tillberga.	J112-83-22
Köpebrev Lantmäteriets arkiv , 1909.	19-HUB-AVS-21
Ekonomiska kartan, 1962	Hubbo J133-11G3j63

Arkivmaterial

Husförhörslängder från landsarkivet i Uppsala från 1764-1890.

Utdrag ur *Fastighetsboken* för Kvistberga 1:5 och 1:8.

Utdrag ur *Äldre fastighetsboken/jordeboksliggaren* (lagfartsboken) för Siende härad Kvistberga 1:5 och 1:8.

Soldatregistret Västmanland, (SRVm) med hjälp av Ulla Sköld. Tack!

Akt/Rote nr

VR-01-0075-1714

VR-01-0075-1721

VR-01-0075-1742

VR-01-0075-1743

VR-01-0075-1743

VR-01-0075

VR-01-0075-1775

VR-01-0075-1775

VR-01-0075-1806

VR-01-0075-1815

VR-01-0075-1840

VR-01-0075-1870

VR-01-0075-1879

VR-01-0075-1720

Fornlämningsregistret (FMIS). www.raa.se /fornsök.

Litteratur

- Almgren, G., Jarnemo, L., Rydberg, D.,** 2003. *Våra ädla lövträd*. Skogsstyrelsen.
- Armfelt-Hansell, Ö.** 1969. *Bärboken*. Stockholm.
- Berglund, K.** 2004. *Längtans blommor – Om gammaldags trädgårdsväxter*. Prisma.
- Betänkande angående torpareklassens tillbakagång. Afgjivet den 6 maj 1911 utaf de af chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet enligt nädligt bemyndigande tillkallade sakkunnige*. Stockholm.
- Bolin, L.** 1949. *Blommorna och människan*. Almqvist & Wiksells. Hugo Gebers förlag.
- Bäck, K.** 1992. *Början till slutet. Laga skifte och torpbebyggelse i Östergötland 1827-65*. Klockrike.
- Carlberg, B.** 1988. *Gömda växter i glömda trädgårdar*. Wahlström & Widstrand.
- Cserhalmi, N.** 1997. *Fårad mark*. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap. Bygd och Naturs temanummer, Årg 78, Nr 6. Stockholm.
- Danielsson, J.** 1998. *Bondeboken*. Stockholm.
- Den virtuella floran.** 2007. <http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html>
- Elgeskog, V.** 1945. *Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skiftet. En agrarhistorisk studie*. Lund.
- Eriksson, L.** 1995. *Svenska knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*. Wallin & Dalholm.
- Hamilton, H.** 1995. *Arvet – Bilder och röster från ett fjärran land*. Skogens hus, Täby.
- Henriksson, J.** 1996. *Växterna i de gamlas föreställningar seder och bruk*. Bokförlaget Rediva.
- Holmberg, P., Eklöf, M-L., Pedersen, A.** 1999. *Vanliga vilda växter till mat, krydda, hälso- och kroppsvård*. Svenska turistföreningen, Bokförlaget Prisma.
- Holzhausen, A.** 1935. *Holzhausens småböcker om trädgårdsodling, 1. Trädgårdens träd och buskar*. Albert Bonniers förlag.
- Hoppe, E.** 1992. *Örter – Odling och användning*. ICA bokförlag.
- Jansson, E.** 1948. *Stencil om medicinalväxtsamlaren Emil Janssons arbeten*. Lokstallet Riddarhyttan.
- Krok, Th.O.B.N. & Almquist, S.** 1994. *Svensk flora – fanerogamer och ormbunksväxter*. 28:e upplagan, Liber AB.
- Lekberg, P.** (Red) 1996. *Fågelbacken ett fornlämningskomplex i östra Västmanland Del I. Lämnningar från tidigneolitikum, mellanolitikum och järnålder undersökta 1993*. Tryckta rapporter från Arkeologikonsult AB, nr 14. Slutundersökningsrapport. Arkeologikonsult AB.
- Lindman, C.A.M.** 1974. *Nordens flora, band 3*. Wahlström & Widstrand.
- Lindman, C.A.M.** 1974. *Nordens flora, band 5*. Wahlström & Widstrand.
- Lindman, C.A.M.** 1974. *Nordens flora, band 9*. Wahlström & Widstrand.
- Lindvall, A. & Lindvall, G.** 1997. *Mat sinnlighet hälsa Örter skönhet dryck inspiration väldoft*. Bra Böcker AB.
- MacFayden, D. & Westrup, J. P.** 1982. *Blommor ur örtagården*. Bokförlaget Trevi.
- Mossberg, B. & Stenberg, L.** 2003. *Den nya Nordiska floran*. Wahlström & Widstrand
- Nielsen, H.** 1991. *Läkeväxter förr och nu*. Bokförlaget Forum AB.
- Nilsson, A.** 1986. *Våra äppelsorter*. Nordiska museet, Stockholm. AB Allmänna förlaget, Stockholm.
- Olsson, S.** (Projektledning). 1982. *Örtmedicin och växtmagi*. Reader's Digest AB, Stockholm.
- Sjövist, H. & Sköld, J.** 2007. *Kulturväxter i slottets skugga – om 1700-talstäppor på Tidö*. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2007:14.
- Sköld, J. & Åman, E.** 2004. *Krusbär eller mabär – Vem bryr sig?*. VLM, Kulturmiljövården, rapport A 2004:A61
- Sköld, J. & Åman, E.** 2005. *Riddarhyttan – En plats för vila och ro?*. VLM, Kulturmiljövården, rapport A 2005:A56

- Sköld, J. & Svensson, C.** 2008. *Syrener i ruiner – Kurser om ett kulturarv i grunden*. Lillhärad och Rytterne socken, Västmanland, Wist socken, Östergötland, Vånga socken, Skåne, Nor socken, Värmland. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2008:35. Västerås.
- Sköld, J. & Svensson, C.** 2009. *Syrener i ruiner – Tre kurser och en arkeologisk forskningsgrävning*. Östra Vingåkers socken, Södermanland, Medelplana och Västerplana socknar, Västergötland, Grimetons socken, Halland, Rytterne socken, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2009:89. Västerås.
- Ståhl, H.** 1985. *Ortnamn i Västmanland*. Stockholm.
- Svedjemyr, O.** 1983. *Ödetorpsflora i Malexander*. Svensk Botanisk tidskrift 77:235-240. Stockholm.
- Svedjemyr, O.** 1986. *Ödetorp och torpväxter i Malexander*. Svensk Botanisk tidskrift 80:9-15. Stockholm.
- Svensson, C.** 2007. *Hubbo-Kvistberga*. Särskild utredning år 2005, Kompletterande särskild utredning år 2006. RAÄ 67, 78:1, 102, 103 och 177, Hubbo-Kvistberga 1:19, Västerås kommun, Hubbo socken, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2006:5. Västerås.
- Svensson, C.** 2008. *Hubbo-Kvistberga, Torplämningar i skogsbrynet*. Förundersökning, RAÄ 78:1, Hubbo-Kvistberga 1:19, Västerås kommun, Hubbo socken, Västmanland, Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2007:16. Västerås
- Wallenquist, I.** 2007. *Våra älskade torpväxter och hur vi odlar dem*. Prisma.
- Wohlin, N.** 1908. *Torpare, backstugu- och inhyseklasserna. Översikt af deras uppkomst, tillväxt och aftagande med särskild hänsyn till torparklassens undergräfvande*. Bilaga XI, emigrationsutredningen. Stockholm.
- Ählström, J.** 2008. *Hubbo-Kvistberga. En vendeltida härd och en grund efter ett 1700-talsbus*. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2007:45. Västerås.

Figurförteckning

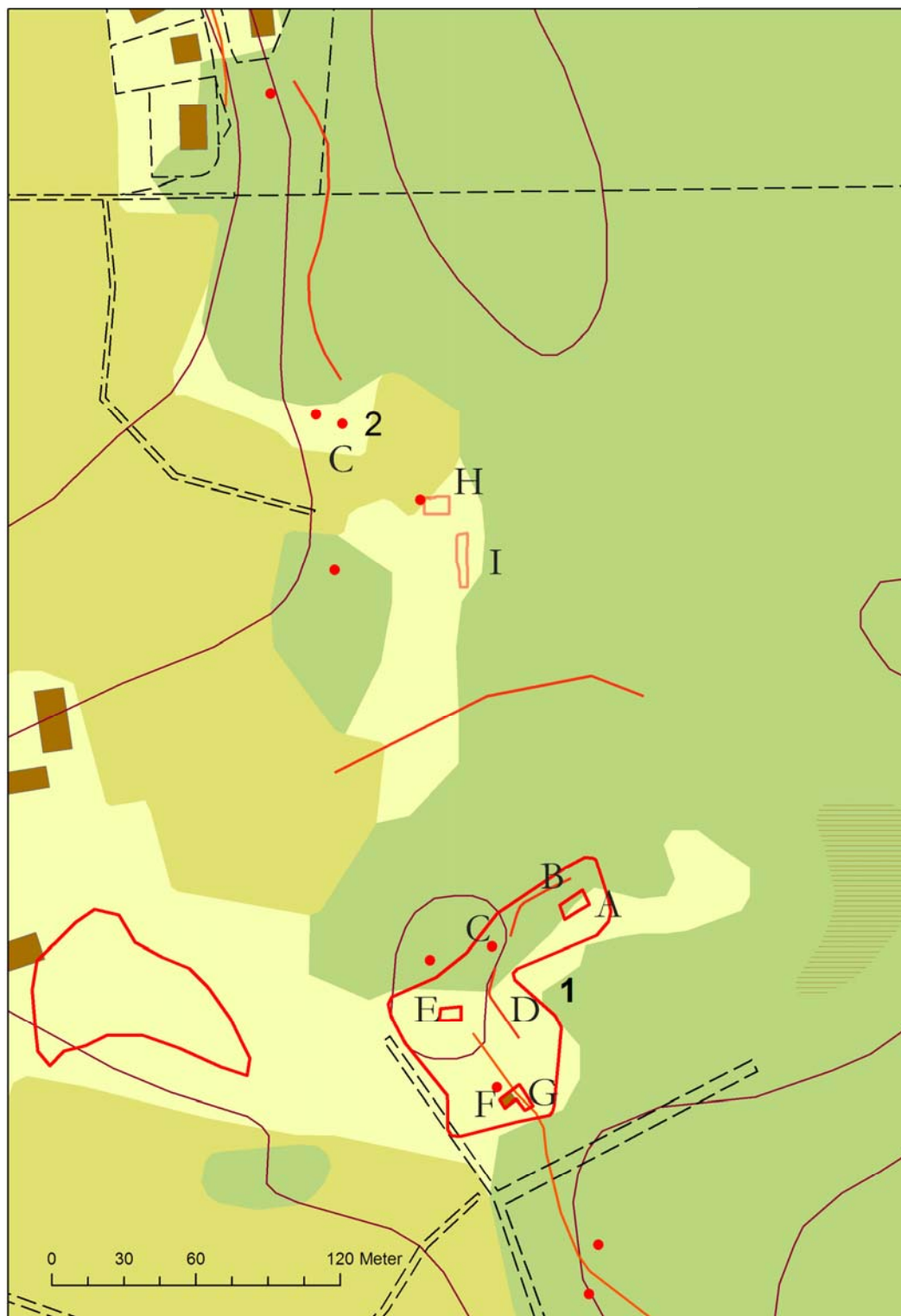
- Fig 14, 16, 35, 38-39. Foto: Christina Svensson
 Fig 19-32, 36, 41, . Foto: Josefina Sköld.
 Fig 13. Ingegerd Karlssons privata samling.
 Fig 18, 34, 42. Inventeringar gjorda av Christina Svensson och Josefina Sköld.
 Äldre kartmaterial se förteckning på s 12.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	KM 07024
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-4101-07, 2007-05-11
<i>Undersökningsperiod:</i>	Sommaren 2007
<i>Arkeologtimmar:</i>	24 timmar fält, arkeolog 8 timmar fält, biolog
<i>Personal:</i>	Christina Svensson, KM, Örjan Hermodsson, KM, Josefina Sköld, Skogsstyrelsen, Västmanland.
<i>Belägenhet:</i>	Hubbo-Kvistberga 1:19
<i>Ekonomisk karta:</i>	Tillberga 11G 3j
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	Objekt E bilaga 1är X6617313/Y1546414 (RT-90 2,5 gon V). För koordinater över paltsen, se även fig 15 & 40.
<i>Höjdsystem:</i>	Västerås stads höjdsystem, 0-plan 3,84 meter under RH 1900 och 3,46 meter under RH 1970
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS

Bilagor

Bilaga 1. Inventerade bebyggelseämningar.

Område 1 i söder består av objekt A-G. Område 2 i norr består av objekt C, H & I. Se förklaringar för de enskilda objekten i tabellen bilaga 2. Koordinater (lat/long) för objekt E är 6617313/1546414 (RT-90 2,5 gon V).

Bilaga 2. Tabell över de inventerade objekten.

Se karta bilaga 1.

Bokstav på karta i bilaga 1	Typ av lämning	Beskrivning	FNL nr i FMIS
A	Husgrund	ca 9x8 m (ÖNÖ-VSV) och 0,2 m h. I N delen är spisröse, 4 m diameter och 0,3 m h. Vegetation: Dubbelstammig tall, en annan tall flera aspar, granplanta och spirea.	206
B	Stenmur	I en båge från NÖ till S, 1-1,5 m br och 0,3-0,5 m h, av 0,2-0,8 m st stenar. I S-Ö är övergiven åkermark. Vegetation: Gran och björk.	205
C	Källargrund	12x6 m (N-S), begränsad av vall, 1-2 m br och 0,3-0,5 m h. Inre gropen är 5x2 m och 1,2 m dj. Ingång i S. Kallmurad av 0,2-0,8 m st stenar. Beskrivning: Vegetation: Nypon, björksly och rönnsly. Terräng: Svagt S-sluttande moränmark, med sedimentdal i SV. Igenväxande tomtmark.	
D	Stenmur	Stenmur, (i båge från NÖ till S), 1-1,5 m br och 0,3-1 m h. Kallmurad av 0,2-1 m st, delvis sprängda stenar. Vegetation: Granar och sly.	205
E	Husgrund	8x5 m (Ö-V) och 0,7 m h. I mitten spisröse, 4x2 m och 0,4 m h. Utbyggnad i SV hörnet, 2,5x2,5 m. Vegetation: Druvfläder i utbyggnaden och lövsly i övrigt	204
F	Brunn	2x1,2 m, med cementerad krans.	
G	Husgrund, ekonomibyggning	vinkelbyggnad, 14x5 m (Ö-V) med utbyggnad i SV, 5x4 (Ö-V) och 0,3-0,6 m h. Cementerad med kvarliggande tegelbitar. Vegetation: Lövträd och sly.	
H	Husgrund	Ca 9x7 m (Ö-V) och 0,2-0,4 m h. Vegetation: Helt överväxt med snöbär.	78:1
I	Husgrund, ekonomibyggning	Ca 16x6 m (N-S) och 0,2-0,2 m h. Syllstensrad i väster tydlig. Vegetation; Ångsmark, rikligt med nässlor.	78:1

Bilaga 3. Tabell inventerade växter.

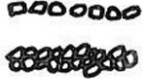
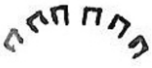

Namngivningen följer Krok, Th.O.B.N. & Almquist, S. 1994. *Svensk flora – fanerogamer och ormbunksväxter*. 28:e upplagan, Liber AB

	Soldattorpet	206	78:1
Dryopteridaceae			
Träjon	X	X	
Cannabaceae			
Humle	X		
Urticaceae			
Nässlor	X	X	X
Grossulariaceae			
Krusbär	X	X	
Svarta vinbär	X		
Röda vinbär	X		
Hydrangeaceae			
Schersmin	X		
Brassicaceae			
Pepparrot	X		
Rosaceae			
Päron	X		
Äpple	X		
Plommon	X		
Körsbär	X		
Nyponros	X		
Spirea		X	
Malvaceae	X		
Malva			
Oleaceae			
Syren	X		X
Apocynaceae			
Vintergröna	X		
Caprifolaceae			
Snöbär			X
Druvfläder	X		
Asteraceae			
Prästkrage	X		
Gullris	X		

Bilaga 4. Teckenförklaring växternas symboler

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Svenskt namn
<i>Dryopteris filix-mas</i>	Träjon 	<i>Rosa sp.</i>	Nypon
<i>Armoracia rusticana</i>	Pepparrot 	<i>Spirea sorbifolia</i>	Rönnspirea
<i>Humulus lupulus</i>	Humle 	<i>Malva sp.</i>	Malva
<i>Urtica dioica</i>	Nässla 	<i>Syringa vulgaris</i>	Syren
<i>Ribes uva-crispa</i>	Krusbär 	<i>Vinca minor</i>	Vintergröna
<i>Ribes sp.</i>	Vinbär 	<i>Sambucus sp.</i>	Fläder
<i>Philadelphus coronarius</i>	Schersmin 	<i>Symphoricarpus albus</i>	Snöbär
<i>Malus domestica</i>	Äpple 	<i>Leucanthemum vulgare</i>	Prästkrage
<i>Pyrus communis</i>	Päron 	<i>Solidago sp.</i>	Gullris
<i>Sorbus aucuparia</i>	Rönn 		
<i>Prunus domestica</i>	Krikon 		
<i>Prunus avium</i>	Körsbär 		

Bilaga 5. Teckenförklaring bebyggelselämningarna

	Grundlämning av natursten
	Ruin eller grund av cement
	Ungefärligt läge för borttagen husgrund
	Spismursröse
	Brunn, stensatt eller cementerad
	Stenskodd kant Stenmur
	Begränsning av berg i dagen
	Grop
	Stenblock

I samband med att Västerås stad påbörjade arbetet med att detaljplanera området Hubbo-Kvistberga norr om Västerås genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen arkeologiska arbeten på platsen. Inom ett mindre område påträffades bebyggelse lämningar efter tre torp. För första gången i samband med en arkeologisk särskild undersökning gjordes även en biologisk inventering. I *Bland ruiner och växter* berättas om torpen och några av de människor som brukat dem.

Sedan 2003 har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (tidigare Västmanlands läns museum) i samarbete med Skogsstyrelsen i Västmanland, på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanland, arbetat med projektet Biologiskt Kulturarv. Inom projektet har kulturväxter vid torplämningar dokumenterats i tre socknar i Västmanland. Projektet har bekostats av Riksantikvarieämbetet. Metoden för inventeringen, Syrener i ruiner, innebär kort att flera olika vetenskapliga ingångar till ett torp används för att få en bredare kunskap om platsen.

